مطالعات محیطی هفت حصار شماره پنجاهم/ سال سیزدهم/ زمستان ۱۴۰۳
صفحات ۱۴۴-۱۱۹

شناسایی و سنجش پیامدهای مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال)*

سیده فاطمه صفوی میرمحله **، حجت‌اله رشید کلویر***، حمید عباداللهی چنذانق****، محمدامین کنعانی *****

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۹/۲۹
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۲/۴

چکیده

امروزه بازگشت شهرنشینان به روستاها، تحت عنوان مهاجرت معکوس یا شهر گریزی با شدت و آهنگ رشد سریع‌تری نسبت به گذشته بوده که قطعا اثراتی را بر روستاها دارد. یکی از مهمترین آنها، تغییرات مسکن روستایی می‌باشد. هدف اصلی تحقیق، شناسایی و سنجش پیامدهای مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی با مطالعه موردی روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال است. پژوهش به روش آمیخته (کیفی-کمی) با هدف کاربردی و روش ترکیبی (اکتشافی و تجربی) انجام شده است، ابتدا عوامل اولیه استخراج شده از مطالعه کتابخانه‌ای به همراه عوامل احصاء شده از ۲۰ مصاحبه ساختاریافته؛ توسط ۱۰کارشناس مورد تحلیل محتوایی (CVR) قرار گرفته و نهایتاً عوامل نهایی در قالب پرسشنامه توسط نمونه آماری ارزیابی شده است. در حالت کلی، جامعه آماری این تحقیق را روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال تشکیل می‌دهد که به روش ترکیبی تعداد ۶ روستا به عنوان نمونه آماری تحقیق انتخاب شدند. در حالت اخص ، جامعه آماری این پژوهش به دو بخش کیفی و کمی تقسیم‌بندی می‌شود. در بخش کیفی (مصاحبه)، متخصصین و خبرگان به روش انتخابی و در ادامه به روش گلوله برفی تعیین و به‌صورت هدفمند مورد پرسشگری قرار گرفتند (۲۰ کارشناس) و در بخش کمی (پرسشنامه)، جامعه آماری تحقیق ساکنان روستایی بودند که با استفاده از فرمول کوکران تعیین حجم شده (۳۵۲ نفر از ساکن روستاهای مورد مطالعه) و به روش تصادفی طبقه‌بندی شده (متناسب با جمعیت هر روستا) نمونه‌برداری شدند. با توجه به آمیخته بودن پژوهش، تجزیه‌وتحلیل داده‌ها در دو مرحله صورت پذیرفت. در مرحله نخست تجزیه‌وتحلیل مصاحبه‌ها با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA انجام شد. در مرحله دوم، برای تحلیل روایی پرسشنامه و نهایی کردن اثرات شناسایی شده، از روش تحلیل محتوایی CVR، جهت سنجش پایایی پرسشنامه از آزمون آلفای کورنباخ و جهت سنجش اثرات مهاجرت از روش ساختاری حداقل مربعات جزئی (PLS) استفاده شد. در همین خصوص نتایج تحقیق بیانگر این امر است که بیش از نیمی از گویه‌های احصاء شده (۲۳ از ۴۵) به تغییرات کالبدی مسکن روستایی اشاره دارد اما به لحاظ تکرار شاخص‌ها از نظر مصاحبه‌شوندگان، شاهد پراکندگی در تمامی ابعاد می باشد . با این وجود گویه‌ها و تکرار آنها نشان از مثبت بودن نقش مهاجرت در تغییر مسکن روستایی است. به گونه‌ای که از بین ۴۵ گویه احصاء شده (اثرات مهاجرت بر مسکن روستایی)، ۲۵ گویه با مجموع ۱۰۰ مرتبه تکرار، جزو اثرات مثبت مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی و در مقابل ۲۰ گویه با مجموع ۶۷ مرتبه تکرار، جزو اثرات منفی مهاجرت بر مسکن روستایی می‌باشند. همچنین نتایج ارزیابی پرسشنامه‌ها حاکی از تاثیرگذاری مهاجرت به مسکن روستایی است بگونه‌ای که حدود ۶۸ درصد نمونه آماری تحقیق (روستائیان)، تأیید کردند که مهاجرت باعث تغییر در مسکن روستایی شده است و ۱۴ شاخص بررسی‌شده ، روی هم رفته ۰/۷۹۳ از اثرات مهاجرت بر مسکن روستایی را تبیین می‌کنند.

واژگان کلیدی

مهاجرت معکوس، مسکن روستایی، مدل ساختاری حداقل مربعات جزئی، روستاهای شهرستان ماسال.

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری نگارنده اول با عنوان «بررسی اثرات مهاجرت بازگشتی و شهر گریز بر مسکن روستایی گیلان؛ (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال)» به راهنمایی نگارنده دوم و سوم و مشاوره نگارنده چهارم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال است.

** دانشجوی دکتری تخصصی، گروه معماری، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران sfsafavi@yahoo.com
*** دانشیار معماری، گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول) h_rashid@uma.ac.ir
**** دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران h_ebadollahi@guilan.ac.ir
***** دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران kanani@guilan.ac.ir

©: IAUH
ISSN: 2322-5602

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

مقدمه

امید به کسب زندگی بهتر و آینده روشن، به‌دست‌آوردن تجارب نو از مواردی هستند که بشر را وادار می‌سازند در مکـانی محـدود نشـده و بـه مهاجرت اقدام نماید (بقایی و همکاران، ۱۳۸۵: ۲). مهاجرت، شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی انسان‌هـا بـین دو واحـد جغرافیـایی است و این جابجایی می‌تواند دائمی یا تقریباً دائمی باشد (افراخته و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۶).

مهاجرت از مهم‌ترین پدیده‌های اجتماعی اواخر قرن ۲۰ و اوایل قرن ۲۱ بیشتر روستا – شهری و با هدف دسترسی آسـان‌تـر بـه خـدمات مختلف (Trask, 2022: 4) و اغلب اجباری بوده است (Gnana, 2022: 1)؛ اما امروزه مهاجرت دوسویه بیشتر دیده مـی‌شـود؛ حرکـت از روستاها به شهرها و در مقابل مهاجرت از شهر به روستاها وجود دارد. مهاجرت موضوعی بین‌رشته‌ای است که دیدگاه‌ها و نظریات مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی توسط اندیشمندان مختلف در خصوص آن مطرح شده است. (Behera et al, 2021: 392).اوکومو و مونگـا (۲۰۲۱) تأثیر مهاجرت از شهر به روستا را بر تغییر شغل و درآمد در کشور کنیا مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که احتمال تغییر قابل‌توجه در درآمد، به ویژگی‌های اجتماعی–اقتصادی و پروفایل‌های جمعیتی مختلف بستگی دارد. ایـن یافتـه حـاکی از آن است که درآمد به تنهایی انگیزه کافی برای بازگشت به مناطق روستایی محسوب نمی‌شود. همچنین، تغییرات شغلی به‌طور قابـل‌تـوجهی تحت تأثیر عواملی مانند سطح پایین تحصیلات، جنسیت زن، سن بالا، وسعت و اندازه زمین در مناطق روستایی، و سطح پـایین تخصـص مهاجران شغلی قرار دارد. مـی‌تـوان گفـت مهـاجرت همـواره دلایلـی دارد کـه بسـته بـه فـرد و شـرایط تصـمیم‌گیـری متفـاوت اسـت. (Delango, 2019: 100) تودارو[1] معتقد است که مهاجرت اغلب پدیده‌ای اقتصادی بوده ، لیو[2] (۲۰۲۲: ۱) نیز مهاجرت را بـه‌عنـوان یـک راهبرد معیشتی برای خانواده‌ها معرفی کرده است. مولر[3] (۲۰۱۹)، نشان داده که مهاجرت موقت شهری تحت تأثیر شرایط شدید آب‌وهوایی کاهش می‌یابد و به فرصت‌های شغلی محلی وابسته نیست. در واقع، کاهش مهاجرت شهری با اثرات منفی آب‌وهوای محلـی بـر اشـتغال هم‌زمان است و نه با کمبود فرصت‌های شغلی.

مهاجرت به‌لحاظ فضایی در چهار شکل، از روستا به شهر، از شهر به روستا، از روستا بـه روستا یـا از شهرهای کوچک بـه شهرهای بزرگ در جامعه اتفاق می‌افتد که لازم به ذکر است طی دهه اخیر با تغییر الگوی مهاجرت از روستا به شهرها، جریان مهاجرت از شهر به روستا با شدت و روند متفاوتی در حال وقوع است (میرفلاح و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶).

به عبارتی دیگر، در ادامه مهاجرت‌های پی‌درپی روستاییان به شهرها، امروزه شاهد بازگشت شهرنشینان به روستاها هستیم. این رویه که مسئله جدیدی نبوده، متأسفانه امروزه شدت و آهنگ رشد سریع‌تری به خود گرفته است و این همان جریان معکوس مهاجرت یا پدیده جمعیتی جدید، که برایان بری[4] آن را شهر گریزی نامیده است. ناگفته پیداست اگر شهرنشینی به‌عنوان فرایند تمرکز جمعیت مطرح گردید که طی آن مهاجرت از یک ناحیه کم تراکم به یک ناحیه پرتراکم رخ می‌دهد، شهرگریزی نیز حرکت جمعیت از نواحی شهری به نواحی روستایی معنا می‌گردد کـه عموماً با مهاجرت از شهر به روستا همراه است (ارگانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۴). پدیده‌ای که به مانند سایر سکونتگاه‌های جهان، در ایران هم روبه شدت است.

در میان استان‌های کشور توزیع جریان مهاجرت نشان می‌دهد که ۵۹ درصد از مهاجرت از شهر به روستا در داخل استان‌هـا (مهـاجرت کوتـاه) رخ می‌دهد. استان مازندران، خراسان جنوبی و گیلان به‌ترتیب بیشترین سهم در جابجایی از شهر به روستا در داخل استان را داشته‌اند. پـس از تهران و مازندران، گیلان سومین سهم در جذب مهاجران را داشته است این مسئله از آن جهت حائز اهمیت است که استان‌های نزدیک به سه استان شمالی کشور سهم قابل‌توجهی از مهاجران خود را به آبادی‌های این سه استان گسیل داشته‌اند (عباسی و رنجی، ۱۳۹۴: ۱۲).

شهرستان ماسال و روستاهای بخش مرکزی آن به عنوان محدوده مورد مطالعه ایـن تحقیـق، از منـاطق مهاجرپـذیر و البتـه دارای مهـاجرت معکوس (از شهر به روستا) است که بر اساس مرکز آمار استان گیلان، کل تعداد مهاجرین به شهرستان ماسال در سال ۱۳۹۹ تعداد ۲۳۴۸ نفر اعلام شده است. البته آمار دقیقی از میزان مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی ماسال وجود ندارد اما شواهد گویای این است که در ۱۵–۱۰ سال اخیر، سیلی از مهاجرت‌های معکوس و شهرگریز به این روستاها اتفاق افتاده و اثراتی را بر روسـتاها گذاشـته اسـت کـه یکـی از مهمترین این آنها، تغییرات مسکن روستایی می‌باشد.

1 Todaro
2 Liu
3 Mueller
4 Berry

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

هنگامی‌که ساکنین شهری وارد منطقه روستایی می‌شوند، علاوه بر تغییر الگوی سنی و جنسی مقصد مهاجرت، الگـوی معاشـرتی، اجتمـاعی، فرهنگی و به‌جرأت می‌توان گفت شکل متفاوتی از مسکن نیز با خود به‌همراه می‌آورند. به‌خصوص اگر مهاجرت معکوس در پی مهاجرت افراد متمول از نواحی شهری به روستایی به‌جهت رهایی از نواحی زیستی ناسالم باشد باعث ایجاد اختلاف طبقاتی بین سـاکنین بـومی و مهـاجران می‌شود که به‌خودی‌خود می‌تواند مهم و قابل بررسی باشد (عباسی و رنجی، ۱۳۹۴: ۱۳).

نوسازی مسکن روستایی، برهم خوردن ساختار سنتی و همگونی ساخت‌وسـاز، خطـر نـابودی زیبـایی سـطحی، افـزایش هزینـه نگهـداری از تأسیسات، تنزل بصری، قطعه‌قطعه شدن اراضی، تغییر در چشم‌انداز روستایی و شهری شدن سکونتگاه، تسطیح دامنه کـوه‌هـا، تغییـر کـاربری اراضی، ایجاد دوگانگی در محیط‌زیست، فرسایش خاک، انواع آلودگی‌ها (ضیایی و صالحی نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکـاران، ۱۳۹۵؛ محمـدی استادکلایه و همکاران، ۱۳۹۵)، تغییر الگو و تیپ مساکن، تغییر در نما و منظر مسکن روستایی و شهری شدن آن، غلبه بافت جدیـد بـر بافـت فرسوده و قدیمی و شهری شدن روستا و به‌خطرافتادن هویت روستا، عدم هماهنگی معماری جدید روستا با نیازها و معیشت روستاییان، از بـین رفتن بافت سنتی و بومی روستا، استفاده از مصالح و سبک معماری غیربومی و نامتجانس با اقلیم، از جمله پیامدهای مهم مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی می‌باشد. اما لازم است پیامدها و اثرات برای هر منطقه جغرافیایی به صورت دقیق و واقـع‌بینانـه شناسـایی و ارزیـابی شـوند. چراکه عدم توجه به تفاوت‌های منطقه‌ای و کمیت و کیفیت پیامدها؛ به شکست برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی و عمرانـی منجـر خواهـد شـد (افراخته و همکاران، ۱۳۹۵). لذا هدف اصلی این تحقیق شناسایی پیامدهای مهاجرت معکوس بر مسکن روستاهای مـورد مطالعـه و در ادامـه سنجش میزان تاثیر آنهاست.

پیشینه و مبانی نظری

مهاجرت که قدمتی به طول تاریخ سکونت بشر دارد، موضوع مطالعات بسیاری بوده است. اما در خصوص اثرات مهاجرت بر مسـکن روسـتایی مطالعات بایسته‌ای از نظر کمی و کیفی انجام نشده است. در همین اثنا، این پژوهش سعی کرده تا اهم تحقیقات پیرامون عنوان کنکاش، مورد مداقه قرار گیرد.

اساساً بازگشت انتخابی مهاجران، پس از یک زمان قابل توجه به مکان مبدأ را مهاجرت معکوس می‌نامند (صفوی میرمحلـه و همکـاران، ۱۴۰۳). در واقع این پدیده از یک سو بیشتر واکنشی نسبت به ایجـاد جـذابیت در منـاطق روسـتایی قلمـداد مـی‌شـود کـه از طریـق ایجـاد درآمـد در فعالیت‌هایی مانند دامداری یا کشاورزی، بازنشستگی و گاهی اوقات ناشی از مشکلات زندگی شهری پدیـد مـی‌آیـد(Okali, et al.2001) و از دیگر سوی، شهرنشینی ناقص و قطبی شدن فضای توسعه اقتصادی و اجتماعی باعث بروز مهاجرت‌ها از روسـتاها بـه طـرف شـهرها (بـرای اشتغال) و یا مهاجرت فصلی و معکوس از شهرها به نواحی روستایی و شهرهای کوچک به سبب شلوغی مراکز شهری و عوامل دافعـه شـهر گردیده است(Nefedova,2016; 195). فارل و همکاران (۲۰۱۴) در کنکاشی این‌گونه بیان می‌دارند که در برخی از مناطق انگیزه مهاجران از بازگشت، نقش مؤثر در تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در روستا دارد درحالیکه پاره‌ای دیگر از مهاجران به جهت نجات از انزوا بـه مهاجرت بازگشتی روی آورده‌اند(Farrell, et al 2014). وادل و فانتلا (۲۰۱۵) به تأثیر مهاجران بازگشتی پرداخته و این‌چنین تعبیـر مـی‌کنـد: این افراد باعث توسعه اقتصاد محلی و افزایش میزان درآمدزایی ساکنان بوده و همچنین در افزایش سطح آموزش، مراقبـت‌هـای بهداشـتی، مشارکت انتخاباتی و رفاه عمومی نیز تأثیر بسزایی داشته است(Waddell & Fontenla,2015). همچنین در بسیاری از این روستاها علاوه بر بازسازی خانه های موروثی، برخی افراد با تخریب باغات شروع به ساخت مسکن دوم کرده اند.که متاسفانه ساخت وساز کالبدی و شکل‌گیری مسکن دوم در محیط‌های روستایی اصولاً باعث دگرگونی در منظر فرهنگی فضاهای طبیعی می شود(Kheyroddin et al.2021). تانگ و لو (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای درباره توسعه روستایی و بررسی انواع مهاجرت و الگوهای فضایی آن در کشور چین، به نقش عوامل اقتصادی، اجتمـاعی و فضایی در تقویت مهاجرت معکوس پرداخته‌اند و پیش‌بینی کرده‌اند که این نوع مهاجرت‌ها در آینده در استان ژجیانگ چین افـزایش خواهـد یافت.کاسای و شفر (۲۰۰۹) در پژوهشی با محوریت توزیع جمعیت در کشور سوئیس و روند مهاجرت معکوس، با تأکید بر عدم تمرکزگرایـی و ظهور جریان ضد شهرنشینی در دهه ۷۰، نشان دادند که جمعیت از مناطق پرتراکم به نواحی کوچک‌تر یا با تـراکم متوسـط منتقـل مـی‌شـود. بخش عمده‌ای از این مهاجرت‌ها از شهرها به روستاهای اطراف بوده و تغییر نگرش‌ها نسبت به زندگی روستایی با رشد جریان ضد شهرنشینی همراه بوده است.

سلیمانی و قاسمی (۱۴۰۳)، در تحقیق "شناسایی و تحلیل اثرات مهاجرت های بازگشتی بر بازساخت سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه مـوردی: شهرستان نیشابور)"، ۵۵ اثر مهاجران بازگشتی بر بازساخت نواحی روستایی شناسایی نمودن که با استفاده از روش تحلیل عاملی اکتشافی، ۱۴

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

اثر اصلی با ۷۹ درصد واریانس تبیین شده است. بر این اساس به ترتیب ۱- افزایش انسجام و همبستگی بین اهالی با ۲۵/۲ درصد واریانس، ۲- بهبود زیرساخت‌های خدماتی و رفاهی با ۱۰/۵ درصد، ۳- رونق اقتصاد روستایی با ۷ درصد، ۴- فعال‌سازی ظرفیت‌ها با ۵/۴ درصد، ۵- توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی با ۵ درصد واریانس به ترتیب مهمترین تاثیرات مهاجرت بازگشتی در بازساخت سکونتگاه‌های روستایی هستند. ابوترابی و حجت (۱۴۰۱)، در پژوهش "خانه‌های بازگشت؛ بررسی ارتباط پدیده مهاجرت معکوس و معماری، نمونه موردی شهر کامو" به این نتیجه رسیده‌اند که تاثیر مهاجرت معکوس بر معماری منطقه مهاجرپذیر مورد غفلت واقع شده است و در نتیجه این بی‌توجهی هویت تاریخی و روستایی منطقه در مقابل قدرت نمایی ره‌آوردهای شهری غریب به میزان تاثیرپذیری فرد مهاجر از منطقه مهاجرفرست، دچار تغییر و دگرگونی گردیده و در دیار خود رنگ باخته است. نوروزی و مهدیان (۱۴۰۱)، در پژوهش "واکاوی علل و پیامدهای مهاجرت معکوس به نواحی روستایی شهرستهان بوئین و میاندشت" به این نتیجه رسیده‌اند که میانگین اثرات منفی کالبدی ۲۹/۸۶، اقتصادی ۱۴/۰۹ و اجتماعی ۹۰/۲۰ است و میانگین اثرات مثبت کالبدی ۱۴/۳۸، اقتصادی ۲۴/۶۸ و اجتماعی ۱۳/۳۰ است. بررسی پیامدها، تغییر در چشم-اندازهای طبیعی با میانگین ۳/۹۶ بیشترین تاثیر محیطی- کالبدی، ارتقای شاخص‌های آموزشی با میانگین ۳/۴۴ بیشترین تاثیر اجتماعی و افزایش قیمت زمین و مسکن با میانگین ۳/۴۵ بیشترین تاثیر اقتصادی را بر مهاجرت معکوس دارند. از طرفی از نظر تفاوت فضایی – مکانی، در بین روستاهای مختلف علل کالبدی تفاوت معناداری دارند. ولیکن بین عوامل اقتصادی و علل اجتماعی تفاوت معنادار نیست. پیامدهای اقتصادی نیز تفاوت معناداری بین روستاها ندارند اما سایر پیامدها تفاوت دارند. یعقوبی و زبیدی (۱۳۹۷)، در پژوهش "بررسی انگیزه‌های مهاجرت معکوس و پیامدهای آن در روستاهای شهرستان ایجرود-زنجان" به این نتیجه دست یافته‌اند که سه عامل توسعه شاخص عمرانی و سلامتی، افزایش نرخ مشارکت و سرمایه‌گذاری و آرامش روانی از پیامدهای مهاجرت معکوس می‌باشد. منافی‌آذر و همکاران (۱۳۹۶)، در تحقیق "مهاجرت بازگشتی و پیامدهای آن بر سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: بخش باروق شهرستان میاندوآب" به نتیجه رسیده‌اند که مهاجران بازگشته بیشترین تأثیر را در شاخص‌های عمرانی- کالبدی و کمترین پیامد را در شاخص اجتماعی داشته‌اند. افراخته و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهش "اثرات مکانی- فضایی مهاجرت بازگشتی در شهرستان میاندوآب" به این نتیجه دست یافته‌اند که پیامدهای بازگشت مهاجران شامل نوسازی مسکن روستایی، احیای اراضی کشاورزی، تبدیل اراضی زراعی دیم به باغی و مکانیزاسیون کشاورزی، توسعه دام‌پروری، احداث کارگاه‌های تولیدی و غیره است که نوعی باز ساخت فضایی را نشان می‌دهد. ایمانی‌جاجرمی و اکرامی (۱۳۹۳)، در پژوهش"بررسی اثرات مهاجرت بازگشتی (شهر به روستا) بر بافت فرهنگی و کالبدی روستا" به این نتیجه رسیده‌اند که بازگشت مهاجران به روستا، بر تغییر بافت فرهنگی و مسکن روستای مبدأ بسیار تأثیرگذار بوده است. مقایسه دو روستای موردمطالعه، گویای این مطلب است که در روستای حصار، مهاجران با بازگشت به روستا، سرمایه‌گذاری و ساخت مسکن تأثیر بسزایی بر بافت فرهنگی کالبدی روستا گذاشته‌اند. همچنین هینو[1] (۲۰۱۰)، افزایش قیمت املاک و مسکن، رواج برخی از ناهنجاری‌های مربوط به شهر (رفتارهای ضداجتماعی نظیر بزهکاری) در محیط‌های روستایی، را از پیامدهای منفی مهاجرت بازگشتی دانسته است، اما ونگ[2] (۲۰۰۶)، افراخته و همکاران (۱۳۹۵) و امان‌پور (۱۳۹۷)، بازگشت مهاجران را در توسعه روستایی به دلیل مهارت، سرمایه لازم، تجربیات و دانش مفید آن‌ها مثبت ارزیابی کرده‌اند.

با توجه به مرور مطالعات مذکور می‌توان چنین بیان نمود که از نظر موضوعی مطالعه‌ای در خصوص اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی انجام نشده است. از نظر موضعی نیز مطالعه‌ای درخصوص مهاجرت معکوس نه تنها برای شهرستان ماسال و روستاهای آن انجام نشده است بلکه این مهم برای تحولات شتابان چندساله اخیر استان گیلان هم مطالعه نشده است. از نظر روش‌شناسی نیز تحقیقات انجام شده در سطح جهانی یا به صورت کمی بودند یا کیفی. اما در این تحقیق به‌صورت همزمان و توأمان از ابزار مصاحبه (روش کیفی) و پرسشنامه (روش کمی) و یا بهعبارتی از روش آمیخته/ترکیبی استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه

شهرستان ماسال یکی از شهرستان‌های استان گیلان است که از دو بخش مرکزی و شاندمن شکل یافته است. بخش مرکزی شهرستان به عنوان محدوده مورد مطالعه این تحقیق، ۲ دهستان (دهستان ماسال و دهستان حومه)، ۴۰ روستای دارای سکنه، ۱۲۷۳۲ نفر جمعیت و ۴۱۸۰ خانوار دارد.

1 Heanue
2 Wang

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

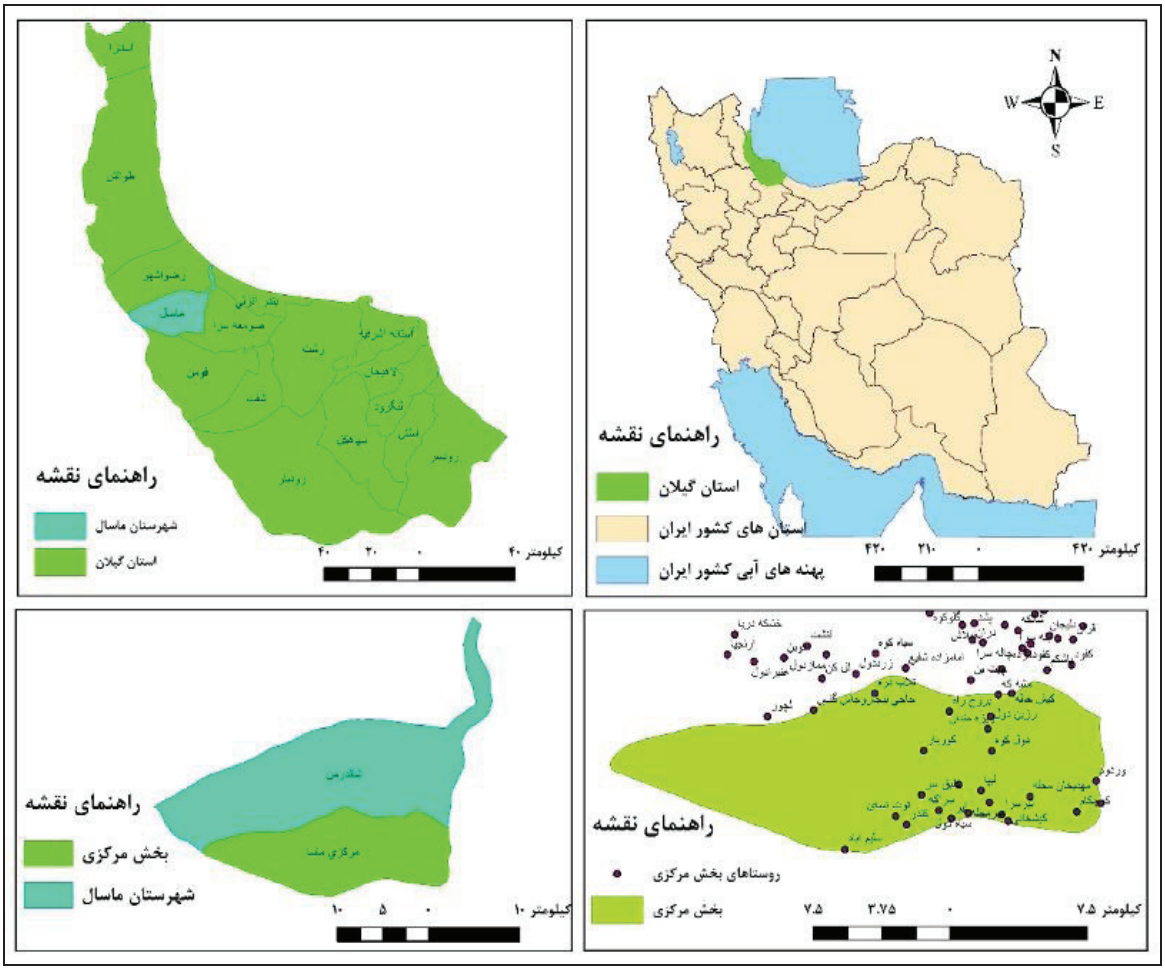

تصویر ۱- نقشه محدوده مورد مطالعه

روش تحقیق

این تحقیق از نظر ماهیت، از نوع روش ترکیبی (اکتشافی و تجربی)؛ از نظر هدف، از نوع تحقیقات توسعه‌ای-کاربردی و از نظر نحوه تحلیل داده‌ها، از نوع تحقیقات آمیخته (کیفی-کمی) است.

جامعه آماری این تحقیق، در حالت کلی روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال است (۴۰ روستای دارای سکنه) که به دلیل زیاد بودن تعداد روستاها جهت انجام مصاحبه و تکمیل پرسشنامه؛ سعی شد تا به روش ترکیبی تعدادی از روستاها به عنوان روستاهای منتخب بخش مرکزی ماسال انتخاب شوند. در این روش سعی شد: ۱- از هر دو دهستان بخش مرکزی، روستای انتخابی داشته باشیم؛ ۲- روستاهای انتخابی از نظر جمعیتی، دارای تنوع باشند (کم‌جمعیت: زیر ۳۰۰ نفر، متوسط جمعیت ۵۰۰ تا هزار نفر و روستای پرجمعیت: بالای هزار نفر)؛ ۳- روستاهای انتخابی از نظر دسترسی، دارای تنوع باشند (روستاهای نزدیک شهر و روستاهای دور از شهر)؛ ۴- روستاهایی که طی دو دوره سرشماری اخیر رشد جمعیت و خانوار بالایی داشته‌اند؛ و ۵- روستاهایی که تعداد زیادی مساکن ساخته شده طی ۵ سال اخیر داشته‌اند. نهایتاً باتوجه به معیارهای مذکور، ۶ روستا به عنوان روستاهای منتخب بخش مرکزی شهر ماسال انتخاب شدند.

در حالت جزئی‌تر، جامعه آماری این پژوهش به دو بخش کیفی و کمی تقسیم‌بندی می‌شود. جامعه آماری بخش کیفی، کارشناسان حوزه مهاجرت اعم از اساتید دانشگاهی، کارشناسان اداری و مسئولین محلی است که به دلیل عدم اطلاع از تعداد آنها، ابتدا به روش انتخابی تعداد ۳ نفر از اساتید دانشگاهی (جامعه شناسی) و ۲ نفر از مسئولین محلی (دهیار روستاهای مورد مطالعه) انتخاب شدند و در ادامه به روش گلوله برفی تعداد مصاحبه شوندگان تا حد اشباع نظری در پاسخ‌ها ادامه یافت. نهایتاً تعداد مصاحبه شوندگان به ۲۰ کارشناس رسید. لازم بذکر است که روش نمونه‌گیری در این بخش به‌صورت هدفمند بود.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

جدول ۱- روستاهای منتخب به همراه ویژگی‌های انتخابی آنها

دهستان	روستاهای منتخب	خانوار ۹۵	جمعیت ۹۵	رشد ۱۰ ساله خانوار ۸۵ تا ۹۵	دسترسی روستا/ فاصله از شهر	ساخت و سازهای ۵ سال اخیر
حومه	دوله ملال	۲۴۶	۷۲۵	۱۹/۲	نصف شهر- نصف روستا	۳۰ ساختمان
	مرکیه	۲۱۴	۶۶۴	۱۲/۶	۲ کیلومتری ماسال	۵۷ ساختمان
	وردوم	۲۸۲	۸۵۳	۱۱/۹	۴ کیلومتری ماسال	۵۶ ساختمان
	وشمه سرا	۳۹۵	۱۱۸۶	۲۸/۲	۷ کیلومتری ماسال	۸۸ ساختمان
ماسال	طاسکوه	۱۲۲	۴۲۳	۱۳	۵ کیلومتری ماسال	۷۸ ساختمان
	طبق سر	۴۶	۱۴۶	۴/۶	۷ کیلومتری ماسال	۱۲ ساختمان

اما در بخش کمی، جامعه هدف تحقیق کلیه خانوارهای ساکن در روستاهای منتخب روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال است که بر اساس آمار سرشماری رسمی سال ۱۳۹۵ تعداد ۴۱۸۰ خانوار (۱۲۷۳۲ نفر) اعلام شده است (جمعیت روستاهای انتخابی: ۳۹۹۷ نفر، معادل ۱۳۰۵ خانوار). جهت تعیین حجم نمونه از روش ریاضی کوکران استفاده شده که تعداد نمونه آماری ۳۵۲ نفر (۳۵۲ خانوار) به دست آمد و به روش تصادفی طبقه‌بندی شده (متناسب با تعداد خانوار هر روستا به ازای هر ۳/۷ خانوار، ۱ نفر (به نمایندگی از خانواده) به عنوان نمونه آماری محاسبه شده است) و در دسترس نمونه‌گیری به عمل آمده است (لازم به ذکر است که در این بخش، سعی شد تنها از خانوارهای ساکن در روستا (غیرمهاجر) پرسشنامه تکمیل گردد).

جدول۲- تعداد نمونه منتخب روستاهای هدف بررسی در بخش اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی

ردیف	روستاها	تعداد خانوار (۱۳۹۵)	تعداد نمونه انتخابی
۱	دوله ملال	۲۴۶	۶۶ نفر
۲	مرکیه	۲۱۴	۵۸ نفر
۳	وردوم	۲۸۲	۷۶ نفر
۴	وشمه سرا	۳۹۵	۱۰۷ نفر
۵	طاسکوه	۱۲۲	۳۳ نفر
۶	طبق سر	۴۶	۱۲ نفر
	مجموع	۱۳۰۵	۳۵۲

همانگونه که پیش‌تر توضیح داده شد، این تحقیق از نظر روش تجزیه و تحلیل داده‌ها از نوع ترکیبی (کیفی-کمی) است. در بخش روش تحقیق کیفی از مصاحبه ساختارمند و در بخش روش کمی از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شده است. بگونه‌ای که ابتدا با مطالعات اولیه پژوهش و نظر اساتید، شاخص‌ها و سوالات تحقیق استخراج شد و در ادامه سوال اصلی تحقیق (اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی) از طریق اساتید حوزه معماری و البته کارشناسان مورد مصاحبه قرار گرفت (مرحله کیفی)، سپس از ترکیب شاخص‌های بدست آمده از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه؛ پرسشنامه تحلیل محتوایی (CVR) تهیه و بین اساتید راهنما و کارشناسان امر امتیازدهی شد تا نهایتاً پرسشنامه اثرات مهاجرت طراحی و توسط روستائیان مورد ارزیابی قرار گرفت (مرحله کمی).

در بررسی روایی ابزار تحقیق (پرسشنامه علل) از نظرات کارشناسی (۱۰ کارشناس آشنا به موضوع و انتخاب آنها به روش گلوله برفی) و روش تحلیل محتوایی استفاده شد که خروجی این روش، شناسایی ۳۰ گویه نهایی بود (جدول ۵). در بررسی پایایی پرسشنامه نیز (با ۳۰ گویه موردنظر) از نظرات ۲۰ کارشناس (به عنوان نمونه آماری آزمایشی) و البته آزمون آلفای کورنباخ استفاده شد که ضریب پایایی ۰/۹۳۴ بدست آمده بیانگر پایایی قابل قبول ابزار تحقیق است.

همچنین با توجه به اینکه پژوهش موردنظر از نوع آمیخته می‌باشد، بنابراین تجزیه‌وتحلیل داده‌ها در دو مرحله صورت پذیرفت. در مرحله اول تجزیه‌وتحلیل مصاحبه‌ها با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA انجام شد. در مرحله دوم، برای تحلیل روایی پرسشنامه و نهایی کردن اثرات شناسایی شده، از روش تحلیل محتوایی CVR؛ جهت سنجش پایایی پرسشنامه از آزمون آلفای کورنباخ و جهت ارزیابی اثرات مهاجرت از روش ساختاری حداقل مربعات جزئی (PLS) استفاده شد.

در ادامه گویه‌های اولیه تحقیق که استخراج شده از مبانی نظری تحقیق می‌باشد، ارائه شده است.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

جدول ۳- گویه‌های اولیه اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی

ابعاد	گویه‌ها	منابع
اقتصادی	افزایش قیمت املاک و مسکن	نوروزی و مهدیان، ۱۴۰۱؛ باقری، ۱۳۹۴؛ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تأمین مسکن برای اقشار کم درآمد شهری/مهاجران	قلیزاده، ۱۳۹۸
	افزایش تسهیلات ساخت و ساز مسکن روستایی	بیکلری، ۱۳۹۹؛ رضوانی، ۱۳۹۰
	کاهش فضاهای مشترک زیستی و معیشتی	سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴
	عدم هماهنگی معماری جدید مسکن روستایی با نیازها و معیشت روستاییان	افراخته و همکاران، ۱۳۹۵
	گسترش مسکن تجملاتی	رضوانی، ۱۳۹۰
	ایجاد خانه‌های دوم گردشگری	عبدالهی، ۱۳۹۵؛ طالب،۱۳۹۴؛ Wang, 2006, یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تغییر نقش اقتصادی روستا و مساکن روستایی از کشاورزی به گردشگری	عبدالهی، ۱۳۹۵؛ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	درآمدزایی از مسکن روستایی در پی افزایش مساکن اجاره‌ای برای گردشگران	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	افزایش هزینه نگهداری از مسکن روستایی (تأسیسات و ...)	ضیایی و صالحی‌نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکاران، ۱۳۹۵
	افزایش هزینه های زندگی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	افزایش هزینه توسعه خدمات مورد نیاز روستاییان ناشی از توسعه و پراکندگی مسکن روستایی (همچون توسعه طولی شبکه معابر در پی پراکندگی مساکن مهاجران)	Wang, 2006
اجتماعی فرهنگی	به خطر افتادن هویت روستا (غلبه بافت جدید بر بافت فرسوده و قدیمی و شهری شدن روستا)/ بحران هویتی فرهنگی	قلیزاده، ۱۳۹۸ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	بهبود کیفیت زندگی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تغییر سبک زندگی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	حضور مالکان غیربومی در روستاها/ تنوع فرهنگی اجتماعی	بیکلری، ۱۳۹۹؛ رضوانی، ۱۳۹۰ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	اختلاف طبقاتی بین ساکنین بومی و مهاجران/ دوگانگی مسکن روستایی/ سنتی و مدرن/ ایجاد دوگانگی در محیط‌زیست روستا	عباسی و رنجی،۱۳۹۴؛ ضیایی و صالحی نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکاران، ۱۳۹۵ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	عدم رعایت محرمیت و مشرفیت در مساکن جدید	بیکلری، ۱۳۹۹؛ رضوانی، ۱۳۹۰
	بهبود امنیت مساکن (امنیت در برابر عوامل انسانی همچون دزدی)	حیدری ساربان و حاجی حیدری، ۱۳۹۶
	عدم انطباق طراحی برخی عناصر داخلی مسکن با اعتقادات محلی	
	احتمال بروز جرم و جنایت در پی افزایش مساکن اجاره‌ای برای گردشگران	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	ازدحام جمعیت در مساکن (تراکم خانوار در واحد مسکونی- تراکم نفر در اتاق- تراکم خانوار در واحد مسکونی- تراکم اتاق در واحد مسکونی)	ملکی، ۱۳۹۸ میرریاحی ؛ سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴؛ ۱۳۹۱ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	شلوغی و ازدحام ناشی از ترافیک و تراکم جمعیتی روستا	باقری، ۱۳۹۴ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	ارتقاء دانش فنی روستاییان در زمینه مسکن روستایی	رضوانی، ۱۳۹۰؛ باقری، ۱۳۹۴
	جلوگیری از متروکه شدن روستاها در پی ساخت و ساز مهاجران	
سیاسی	برخورداری از سند مالکیت (از مالکیت عرفی به قانونی/سند)	سرتیپی پور، ۱۳۸۴؛
	توجه دولت و تغییر سیاست‌های دولت به مسکن روستایی در پی شهرگریزی (همچون تاکید بر اجرای طرح‌های توسعه روستایی)	رضوانی، ۱۳۹۰

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

ابعاد	گویه‌ها	منابع
کالبدی	دسترسی ضعیف روستاییان/ همسایگان به مساکن روستایی به دلیل پراکندگی (توسعه طولی شبکه معابر ناشی از پراکندگی مساکن جدید)	حیدری ساربان و حاجی حیدری، ۱۳۹۶
	نیازهای زیرساختی جدید	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	ساخت و سازهای ناسازگار/غیربومی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	ساخت و سازهای غیرمجاز	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	معماری مدرن روستاها	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تغییر الگوی واحدهای مسکونی از معمولی/سنتی به ویلایی/ آپارتمانی	سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴
	تغییرات در تراکم طبقاتی (افزایش ابنیه چند طبقه‌ای)	یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۲؛ ملکی، ۱۳۸۹؛ سرتیپی‌پور ، ۱۳۸۴؛ قرخلو و همکاران، ۱۳۸۷ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تغییرات درسطح زیربنای واحد مسکونی و نسبت سطح اشغال (افزایش متراژ)	یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۲؛ ملکی، ۱۳۸۹؛ سرتیپی‌پور ، ۱۳۸۴؛ قرخلو و همکاران، ۱۳۸۷ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	افزایش تعداد اتاق واحد مسکونی	یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۲
	تغییر سقف بنا	سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴
	تغییر منظر و نمای مسکن (نمای غیر بومی و بیگانه/شهری) زیبایی مسکن روستایی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	افزایش کیفیت و مقاومت بنا در برابر مخاطرات محیطی	سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	توسعه کیفیت و کمیت رفاهیات و امکانات مسکن روستایی (حمام، توالت و...)	امان‌پور، ۱۳۹۷؛ باقری، ۱۳۹۴؛ رضوانی، ۱۳۹۰ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	توسعه زیرساخت های روستا	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	رشد ساختمان‌سازی	یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷؛ باقری، ۱۳۹۴ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تقاضا و نیاز به مسکن جدید	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تغییر آرایش فضایی داخل مساکن از بومی به غیربومی	رضوانی، ۱۳۹۰ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تغییر در فضاهای جانبی و رفاهی مسکن روستایی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	استفاده از مصالح مقاوم و استاندارد صنعتی و نیمه‌صنعتی	رضوانی، ۱۳۹۰
	استفاده از مصالح و سبک معماری غیربومی و ناسازگار (مصالح ساختمانی متفاوت و ناهمساز با اقلیم)	میرریاحی و مجیدی، ۱۳۹۰ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	بهسازی، نوسازی، بازسازی و مقاوم سازی مسکن روستایی	افراخته و همکاران، ۱۳۹۵؛ ضیایی وصالحی نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکاران، ۱۳۹۵؛ محمدی استادکلایه و همکاران، ۱۳۹۴؛ ملکده، ۱۳۹۸؛ رضوانی، ۱۳۹۰ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	رعایت اصول فنی ساختمان سازی	افراخته و همکاران، ۱۳۹۵ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	رعایت حرایم (راه و ...)	
	نابودی خانه های قدیمی و تاریخی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تغییر شکل تیپ و معماری / نما و ... مساکن روستایی	میرریاحی و مجیدی، ۱۳۹۰؛ باقری، ۱۳۹۴ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

ابعاد	گویه‌ها	منابع
	تغییر شکل مسکن روستایی/ برهم خوردن ساختار سنتی و همگونی ساخت‌وساز	عباسی و رنجی،۱۳۹۴؛ ضیایی وصالحی نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکاران، ۱۳۹۵؛ محمدی استادکلایه و همکاران، ۱۳۹۴ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	متراکم شدن بافت مسکونی روستاها	قلیزاده، ۱۳۹۸؛ باقری، ۱۳۹۴
	شکل‌گیری کالبد دوگانه در روستا / درهم‌تنیدگی مساکن سنتی و مدرن	قرخلو و همکاران، ۱۳۸۷
	تغییر در نظام شکل‌گیری محله‌ها و مکانیابی مراکز محلات در پی پراکندگی مساکن جدید	ملک حسینی و درگاهی، ۱۳۹۰
	توسعه فیزیکی روستاها به طرف پیرامون	افراخته و همکاران، ۱۳۹۵
	تغییر کاربری اراضی	ضیایی وصالحی نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکاران، ۱۳۹۵؛ باقری، ۱۳۹۴ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	کاهش سایر سرانه های روستا (غیر مسکونی)	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	قطعه قطعه شدن اراضی	ضیایی وصالحی نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکاران، ۱۳۹۵
	بازساخت فضایی روستا	افراخته و همکاران، ۱۳۹۵ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تغییر بافت و ساختار روستا / از بین رفتن بافت سنتی و بومی روستا	طالب،۱۳۹۴؛ میرریاحی و مجیدی، ۱۳۹۰ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	استفاده از تکنولوژی در ساخت مساکن روستایی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
زیست محیطی- جغرافیایی	تغییر جهت‌گیری بنا در ارتباط با باد و بارش (ناسازگاری با اقلیم منطقه)	سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴ ؛ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	مکان‌یابی/ انتخاب محل زمین مسکونی با در نظر گرفتن شرایط محیطی و مخاطرات طبیعی	
	افزایش واحدهای مسکونی خالی در فصول غیرگردشگری (سرد سال)	
	تغییر در وضعیت نورگیری مساکن و در ادامه صرفه جویی در مصرف انرژی	ملک حسینی و درگاهی، ۱۳۹۰؛ هدایت و طبائیان، ۱۳۹۱؛
	بهره وری از نور و هوا	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	کمبود زمین برای ساخت و ساز	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	همسازی و انطباق واحدهای مسکونی با محیط زیست و طبیعت	قلیزاده، ۱۳۹۸
	افزایش مصرف انرژی در پی درشت دانه شدن مساکن	قلیزاده، ۱۳۹۸ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	فرسایش خاک ناشی از تسطیح دامنه کوه‌ها برای ساخت و ساز	ملک حسینی و درگاهی، ۱۳۹۰؛ ضیایی و صالحی نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکاران، ۱۳۹۵
	افزایش انواع آلودگی‌ها، آلودگی هوا، صدا، آب و خاک، ناشی از توسعه ساخت‌وساز روستایی	,Caballero, et al.2024 Chen, et al.2022، قلیزاده، ۱۳۹۸؛ ضیایی و صالحی نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکاران، ۱۳۹۵
	افزایش حجم فاضلاب و زباله‌های خانگی روستا ناشی از افزایش جمعیت روستا	قلیزاده، ۱۳۹۸ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تخریب منابع طبیعی و محیط زیست روستا ناشی از افزایش جمعیت روستا	قلیزاده، ۱۳۹۸ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تنزل بصری، تغییر در چشم‌انداز روستایی و شهری شدن سکونتگاه	ضیایی و صالحی نسب، ۱۳۸۷؛ قدیری و همکاران، ۱۳۹۵؛ نوروزی و مهدیان، ۱۴۰۱؛ Heledi & Pedersen, 2022 یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

یافته‌های تحقیق

همانگونه که پیش‌تر توضیح داده شد، یافته‌های این تحقیق از ۲ بخش کلی شکل گرفته است ۱- شناسایی مهمترین اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی که از الف- مطالعات کتابخانه‌ای، ب- مصاحبه‌ها، ج- روایی محتوایی پرسشنامه‌ها به دست آمده است و ۲- سنجش میزان تاثیر مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی که از ارزیابی پرسشنامه‌ها به دست آمده است (میزان تاثیر گویه‌ها و شاخص‌های شناسایی). یافته‌های مذکور در ادامه به ترتیب ارائه شده‌اند.

شناسایی مهمترین اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی: در راستای شناسایی اثرات مهاجرت بازگشتی به مسکن روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال، با ۲۰ نفر از کارشناسان امر مصاحبه‌ای با یک سوال کلی (به نظر شما مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال، چه تاثیراتی بر مساکن روستایی داشته است؟) به عمل آمد که در ادامه نقل قول تعدادی از آنها ارائه شده است:

۱- مرد ۴۰ ساله با مدرک کارشناسی و شغل دهیاری با ۱۰ سال سابقه کار

" با توجه به حضور دهیاران درباره ساخت‌های مجاز در روستا این موضوع باعث ساخت مسکن‌های مهندسی و رعایت حریم راه شده است".

۲- زن ۳۲ ساله با مدرک فوق لیسانس و شغل کارمندی

"خونه‌های قدیمی و بافت روستایی از بین رفته و بازسازی شده و کم کم منابع طبیعی و مراتع تبدیل به خونه شده و بافت اصلی روستا از بین رفته. به نظر من روستا جذابیتش به بافت قدیمی بودنشه که قشنگه ولی متاسفانه بدلیل بازگشت مردم از شهر به روستا، روستاهای ما داره کم‌کم تبدیل میشن به شهر".

۳- مرد ۳۶ ساله با مدرک کارشناسی و شغل دهیار با ۷ سال سابقه کار

" با بازگشت اهالی ساخت و ساز بصورت بوم منطقه بوده و به شکلی سنتی جهت اجاره به مسافران ساخته شده است. همچنین می‌توان به ایجاد درآمد اعم از اجاره خانه مسافر، خرید محصولات صنایع دستی ، لبنی و ... اشاره کرد".

....

۲۰- مرد ۴۲ ساله با مدرک دکتری و شغل مسول دفتر فنی مهندسی با ۱۹ سال سابقه کار

" استفاده از زمین‌های روستا جهت خانه‌سازی و در ادامه تغییر کاربری اراضی".

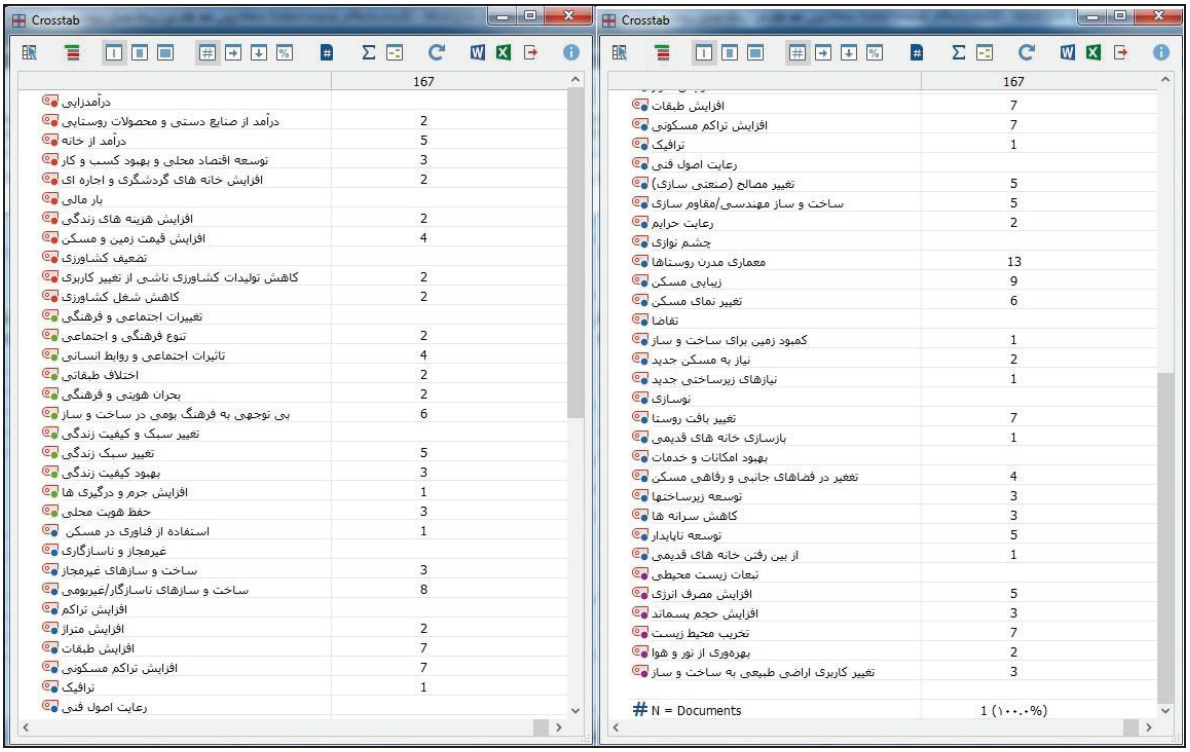

تصویر ۲- تعداد تکرار گویه‌ها از طرف مصاحبه شوندگان

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

تصویر شماره ۲ بیانگر این امر است که ۴۵ گویه با ۱۶۷ تکرار از طرف مصاحبه شوندگان احصاء شده است. به عنوان مثال گویه‌های افزایش هزینه‌های زندگی، ۲ مرتبه و افزایش قیمت زمین و مسکن روستایی، ۴ مرتبه تکرار شده است گویه‌هایی که تحت عنوان شاخص بار مالی دسته‌بندی شده‌اند.

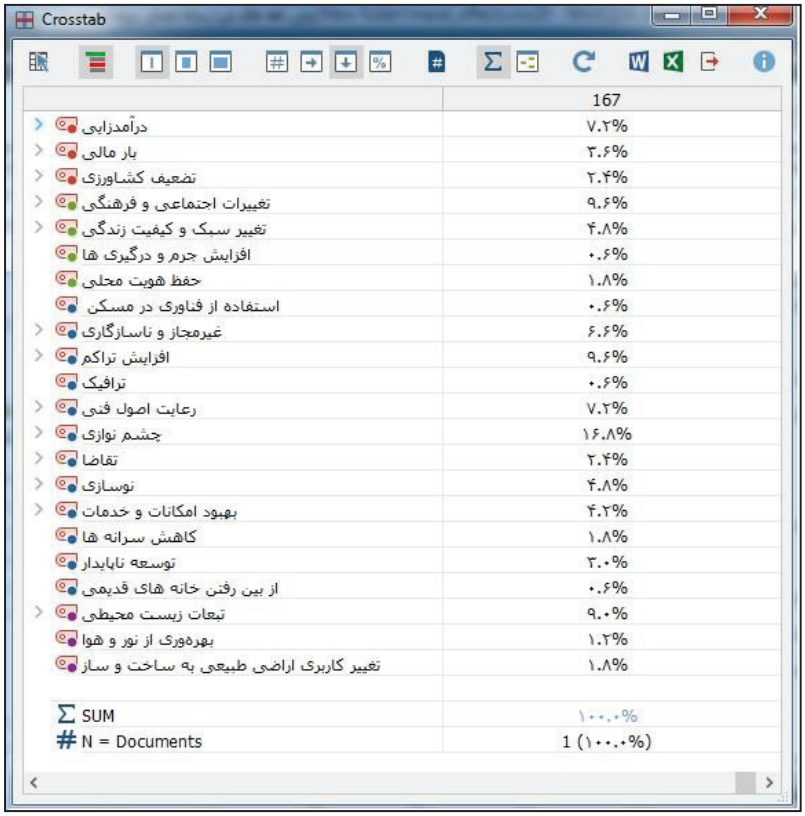

تصویر ۳- درصد تکرار شاخص‌ها از طرف مصاحبه شوندگان

در تصویر شماره ۳ نیز درصد تکرار شاخص‌ها نسبت به ۱۶۷ فراوانی (تعداد تکرار گویه‌های شاخص‌ها) نمایش داده شده است. این تصویر نشان می‌دهد که شاخص چشم‌نوازی با ۱۶/۸ درصد از کل تکرار گویه‌ها، بیشترین درصد تکرار را داراست.

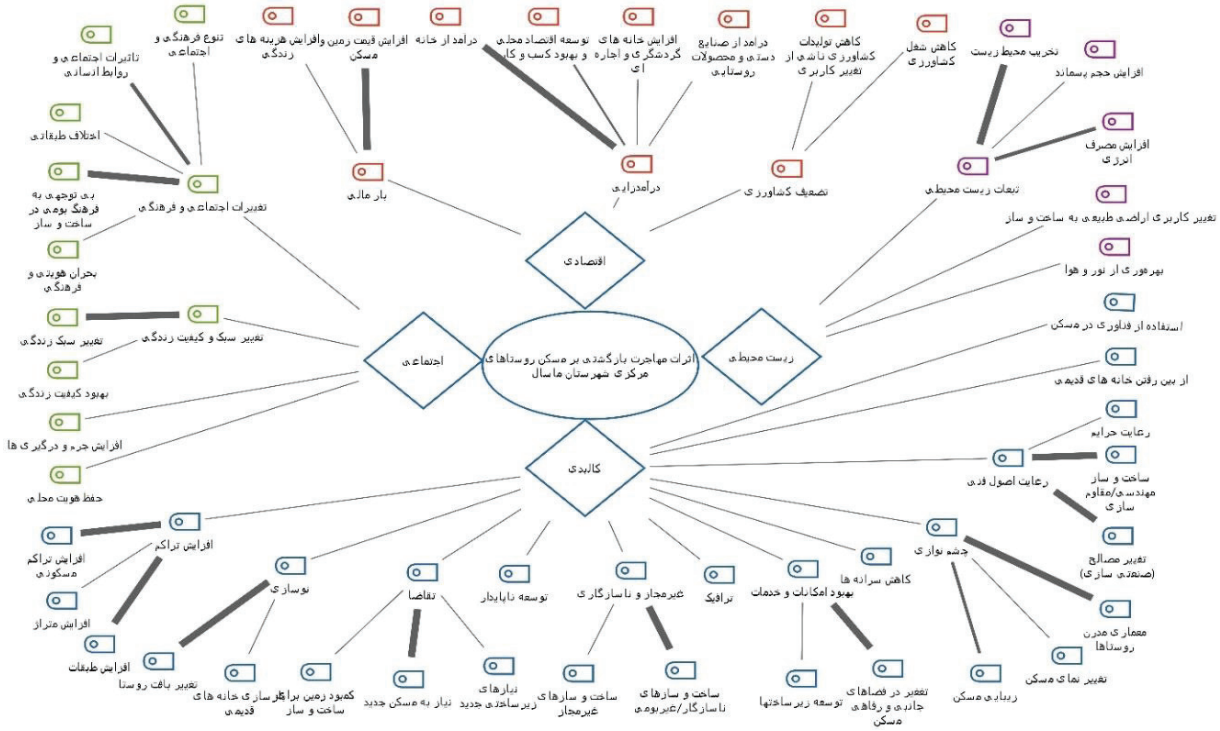

تصویر ۴- مدل اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی از نظر مصاحبه‌شوندگان

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

در نهایت اینکه گویه‌ها یا همان اثرات استخراجی از مصاحبه کارشناسان در تصویر شماره ۴ نمایش داده شده است. در این تصویر ۴۵ گویه احصاء شده به تصویر کشیده شده است؛ ۸ گویه در قالب ۳ شاخص اقتصادی؛ ۹ گویه در قالب ۴ شاخص اجتماعی، ۲۳ گویه در قالب ۱۲ شاخص کالبدی و ۵ گویه در قالب ۳ شاخص زیست محیطی، دسته‌بندی شده‌اند.

جدول ۴- گویه‌های مقوله‌بندی شده اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستاهای بخش مرکزی ماسال

ابعاد	شاخص‌ها (فراوانی)	گویه‌ها (فراوانی)		
اقتصادی	درآمدزایی (۱۲)	درآمد از خانه (۵) توسعه اقتصاد محلی و بهبود کسب و کار (۳) درآمد از صنایع دستی و محصولات تولیدی (۲) افزایش خانه های گردشگری و اجاره‌ای (۲)		
	بار مالی (۶)	افزایش قیمت زمین و مسکن (۴)	افزایش هزینه‌های زندگی (۲)	
	تضعیف کشاورزی (۴)	کاهش شغل کشاورزی (۲) کاهش تولیدات کشاورزی ناشی از تغییر کاربری اراضی (۲)		
اجتماعی	تغییرات اجتماعی و فرهنگی (۱۶)	تنوع اجتماعی و فرهنگی (۲) بحران هویتی و فرهنگی (۲) تاثیرات اجتماعی و روابط انسانی (۴) بی توجهی به فرهنگ بومی در ساخت و سازها (۶)	اختلاف طبقاتی (۲)	
	تغییر سبک و کیفیت زندگی (۸)	تغییر سبک زندگی (۵)	بهبود کیفیت زندگی (۳)	
	افزایش جرم و درگیری‌ها (۱)			
	حفظ هویت محلی (۳)			
کالبدی	افزایش تراکم (۱۶)	افزایش تراکم مسکونی (۷) افزایش متراژ (۲)	افزایش طبقات (۷)	
	نوسازی مسکن (۸)	تغییر بافت روستا (۷)	نوسازی خانه‌های قدیمی (۱)	
	تقاضای مسکن (۴)	نیازهای زیرساختی جدید (۱) کمبود زمین برای ساخت‌وساز (۱)	نیاز به مسکن جدید (۲)	
	توسعه پایدار (۵)			
	ساخت‌وساز غیرمجاز و ناسازگار (۱۱)	ساخت‌وسازهای ناسازگار و غیربومی (۸) ساخت‌وسازهای غیرمجاز (۳)		
	ترافیک (۱)			
	بهبود امکانات و خدمات (۷)	تغییر در فضاهای جانبی و رفاهی مسکن (۴) توسعه زیرساخت‌ها (۳)		
	کاهش سرانه‌ها (۳)			
	چشم‌نوازی (۲۸)	معماری مدرن روستاها (۱۳) تغییر نمای مسکن (۶)	زیبایی مسکن (۹)	
	رعایت اصول فنی (۱۲)	رعایت حرایم (۲) ساخت و ساز مهندسی/مقاوم‌سازی (۵)	تغییر مصالح/ صنعتی سازی (۵)	
	استفاده از فناورزی در مسکن (۱)			
	از بین رفتن خانه‌های قدیمی (۱)			
زیست محیطی	تبعات زیست محیطی (۱۵)	تخریب محیط زیست (۷) افزایش مصرف انرژی (۵)	افزایش حجم پسماند (۳)	
	تغییر کاربری اراضی طبیعی به ساخت‌وساز (۳)			
	بهره‌وری از نور و هوا (۲)			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

جدول شماره ۴ بیانگر این امر است که بیشترین تکرار از بین ۴۵ گویه با ۱۶۷ تکرار، به معماری مـدرن روسـتاها (۱۳ مرتبـه تکـرار)، زیبـایی مسکن (۹ مرتبه تکرار) و ساخت‌وسازهای ناسازگار و غیربومی (۸ مرتبه تکرار) مربوط می‌باشد.

روایی محتوایی گویه‌های اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی: در این مرحله، گویه‌ها/متغیرهای اولیه اسـتخراجی از مبانی نظری (جدول ۳) با گویه‌های احصاء شده از مصاحبه‌ها (جدول ۴) با هم تجمیع شد و در ادامه با استفاده از نظرات ۱۰ کارشـناس و روش تحلیل محتوایی، گویه‌های نهایی جهت طراحی پرسشنامه و نظرسنجی از خانوارهای ساکن در روسـتاهای منتخـب بـه دسـت آمـد (جدول ۵).

لازم به ذکر است که برای بررسی روایی محتوایی پرسشنامه از کارشناسان خواسته شد تا با انتخاب یکی از سه گزینه "ضروری"، "مفید اما نه ضروری" یا "غیر لازم"، به میزان مناسب بودن هر گویه پاسخ دهند. بر این اساس، با کمک رابطه زیر، نسبت روایی محتوایی محاسبه شده و با توجه به سطح مورد نیاز برای معناداری آماری (P<۰/۰۵) حداقل CVR=0.75 برای هر مرحله جهت پذیرش آن مرحله به دست می‌آید، تا مورد پذیرش قرار گیرد. در این رابطه N تعداد کل اعضای پانل و n_e تعداد اعضایی است که پاسخ "ضروری" دادند.

رابطه شماره ۱:

$$CVR = \frac{n_e - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}} = \frac{9 - \frac{10}{2}}{\frac{10}{2}} = 0.8$$

جدول ۵- نتایج روایی محتوایی پرسشنامه اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی

ابعاد/ شاخص‌ها	گویه‌های اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی	
	بعد اقتصادی	CVR
هزینه‌ای	افزایش قیمت املاک و مسکن	۱
	افزایش هزینه نگهداری از مسکن روستایی (تأسیسات و ...)	۰/۲
	افزایش هزینه توسعه خدمات مورد نیاز روستاییان ناشی از توسعه و پراکندکی مسکن روستایی (توسعه طولی شبکه معابر در پی پراکندگی مساکن مهاجران)	۰/۴
	گسترش مسکن تجملاتی	۰/۸
کارکردی/ معیشتی	کاهش فضاهای مشترک زیستی و معیشتی	۰/۸
	عدم هماهنگی معماری جدید مسکن روستایی با نیازها و معیشت روستاییان	۰/۸
	تغییر نقش اقتصادی مساکن روستایی از کشاورزی به گردشگری	۰/۲
گردشگری	ایجاد خانه‌های دوم گردشگری	۰/۶
	درآمدزایی از مسکن روستایی در پی افزایش مساکن اجاره‌ای برای گردشگران	۰/۸
تسهیلاتی	تأمین مسکن برای اقشار کم درآمد شهری/مهاجران	۰/۴
	افزایش تسهیلات ساخت و ساز مسکن روستایی	-۰/۲
	بعد اجتماعی	CVR
هویتی	به خطر افتادن هویت روستا (غلبه بافت جدید بر بافت فرسوده و قدیمی و شهری شدن روستا)/ بحران هویتی فرهنگی	۱
سبک و کیفیت زندگی	بهبود کیفیت زندگی	-۰/۲
	تغییر سبک زندگی	۰/۶
تغییرات فرهنگی	رواج فرهنگ غیربومی در اثر حضور مالکان غیربومی	۱
	برجسته شدن اختلاف طبقاتی بین ساکنین بومی و مهاجران	۰/۶
اعتقادی/ مذهبی	رعایت محرمیت و مشرفیت در مساکن جدید	۰/۴
	عدم انطباق طراحی برخی عناصر داخلی مسکن با اعتقادات محلی	۰/۸
امنیتی	احتمال بروز جرم در پی افزایش مساکن اجاره‌ای برای گردشگران	۰/۸
	بهبود امنیت مساکن (امنیت در برابر عوامل انسانی همچون دزدی) استفاده از دوربین امنیتی و دیوارکشی مساکن	۰

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

ابعاد/ شاخص‌ها	گویه‌های اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی	
تراکمی	تراکم مسکونی	۰/۲
	شلوغی و ازدحام ناشی از ترافیک و تراکم جمعیتی روستا	-۰/۲
	بعد سیاسی	CVR
نهادی- سیاسی	جلوگیری از متروکه شدن روستاها در پی ساخت و ساز مهاجران	-۰/۲
	برخورداری از سند مالکیت (از مالکیت عرفی به قانونی/سند)	۰/۴
	توجه دولت و تغییر سیاست‌های دولت به مسکن روستایی در پی شهرگریزی (همچون تاکید بر اجرای طرح‌های توسعه روستایی)	-۰/۴
	بعد کالبدی	CVR
دسترسی	دسترسی ضعیف روستاییان/ همسایگان به مساکن روستایی به دلیل پراکندگی (توسعه طولی شبکه معابر ناشی از پراکندگی مساکن جدید)	-۰/۲
	کوچه سازی/معبرسازی توسط مالکان در پی پراکندگی مساکن روستایی	۰/۴
ساخت‌وساز غیرمجاز	ساخت و سازهای غیرمجاز (از نظر طبقات، زمین محدوده روستا، مجوز ساخت، و ...)	۰/۸
الگوی مسکونی	تغییر الگوی واحدهای مسکونی از معمولی/سنتی به ویلایی/ چندطبقه‌ای	۱
تراکم بنا	تغییرات در تراکم طبقاتی (افزایش ابنیه چند طبقه‌ای)	۰/۸
	تغییرات در سطح زیربنای واحد مسکونی و نسبت سطح اشغال (افزایش متراژ)	۰/۸
	رشد ساختمان‌سازی	۰/۲
نما	تغییر سقف بنا از چهار شیبه به دو شیبه	۰
	تغییر منظر و نمای مسکن (رواج نمای غیربومی و بیگانه/شهری)	۱
	استفاده از رنگ‌های شاد و گرم	-۰/۶
امکانات و زیرساخت‌ها	توسعه کیفیت و کمیت رفاهیات و امکانات مسکن روستایی (سرویس های بهداشتی، استخر، امکانات تفریحی و ..)	۰/۲
	توسعه زیرساخت های روستا	۰/۲
تقاضای کالبدی	تقاضای مسکن جدید در روستا	۰/۸
	نیازهای زیرساختی جدید	۰/۶
	کمبود زمین برای ساخت و ساز مسکن	۱
مصالح	استفاده از مصالح مقاوم و استاندارد صنعتی و نیمه‌صنعتی	۰/۴
	استفاده از مصالح غیربومی و ناسازگار با اقلیم منطقه	۰/۸
استحکام	بهسازی، نوسازی، بازسازی و مقاوم سازی مسکن روستایی	۰/۴
	افزایش کیفیت و مقاومت بنا در برابر مخاطرات محیطی	۰/۸
اصول فنی	رعایت اصول فنی ساختمان سازی	۰/۸
	رعایت حرایم (راه و مسیل)	۰/۲
فضاهای مسکن	تغییر آرایش فضایی داخل مساکن	۰/۴
	تغییر در فضاهای جانبی و رفاهی مسکن روستایی	۰/۴
معماری و بافت	تغییر شکل تیپ و معماری مساکن روستایی (مدرن شدن معماری مساکن روستاها	۱
	دوگانگی مساکن روستایی (سنتی و مدرن)	۱
تاریخی	نابودی خانه های قدیمی و تاریخی	۱

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

ابعاد/ شاخص‌ها	گویه‌های اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی	
تفکیک اراضی	قطعه قطعه شدن اراضی	۰/۶
کاربری‌ها و سرانه‌ها	تغییر کاربری اراضی	۰/۸
	کاهش سرانه‌های غیرمسکونی روستا	۰/۲
فناوری	استفاده از تکنولوژی در ساخت مساکن روستایی	۰/۲
	ارتقاء دانش فنی روستاییان در زمینه مسکن روستایی	۰/۴
	بعد زیست محیطی	CVR
جهت‌گیری و مکان‌یابی جغرافیایی	تغییر جهت‌گیری بنا در ارتباط با باد و بارش (ناسازگاری با اقلیم منطقه)	۰/۶
	مکان‌یابی/ انتخاب محل زمین مسکونی با در نظر گرفتن شرایط محیطی و مخاطرات طبیعی	-۰/۴
مصرف انرژی	افزایش مصرف انرژی در پی درشت دانه شدن مساکن	-۰/۲
	افزایش مصرف آب در پی احداث استخر خانگی	۰/۸
	تغییر جهت‌گیری مساکن بر خلاف عوامل اقلیمی (باد، نور آفتاب، باران)	۰/۸
آلودگی	افزایش انواع آلودگی‌ها (آلودگی هوا، صوت، آب و خاک) ناشی از توسعه ساخت و ساز روستایی	۰/۸
	افزایش حجم فاضلاب و زباله‌های خانگی ناشی از افزایش جمعیت	۱
تخریب محیط زیست	تخریب منابع طبیعی و محیط زیست روستا ناشی از افزایش ساخت و ساز روستایی	۱
	فرسایش خاک ناشی از تسطیح دامنه کوه‌ها برای ساخت و ساز	۱
چشم‌انداز	تنزل بصری، تغییر در چشم‌انداز روستایی (شهری شدن) ناشی از افزایش ساخت و ساز روستایی	۰/۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

جدول شماره ۵ بیانگر آن است که از بین ۶۶ عامل اولیه، تعداد ۳۰ عامل ضریب بالای ۰/۷۵ را کسب کرده‌اند و به عنوان عوامل نهایی اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی این تحقیق به حساب می‌آیند.

سنجش میزان تاثیر مهاجرت معکوس بر مسکن روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال (میزان تاثیر گویه‌ها و شاخص‌های شناسایی شده): همانگونه که پیش‌تر توضیح داده شده است، پرسشنامه اثرات مهاجرت معکوس به مسکن روستایی توسط ۳۵۲ نفر (خانواده) ساکن در روستاهای مورد مطالعه تکمیل شده که در ادامه میانگین کلی نظرات ارائه شده است.

جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که گویه‌های "افزایش مصرف آب"، "درآمدزایی از مسکن گردشگری" و "افزایش قیمت زمین و مسکن" بیشترین میانگین نظرات (امتیاز) را از نظر روستائیان روستاهای مورد مطالعه تحقیق کسب کرده‌اند.

از آنجایی که بنا بود تا از مدل ساختاری برای سنجش میزان تاثیر گویه‌های شناسایی شده، استفاده شود، لذا جدای از گویه‌های مستقل مدنظر (جدول ۶)، لازم شد تا میزان تاثیر مهاجرت معکوس بر تغییر مسکن روستایی از نظر روستائیان مورد سنجش قرار گیرد تا در ادامه به عنوان متغیر وابسته مدل مورد استفاده قرار گیرد. در همین راستا، نتایج به دست آمده از جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که حدود ۶۸ درصد نمونه آماری تحقیق (روستائیان)، موافق با این بودند که مهاجرت باعث تغییر در مسکن روستایی شده است. اما اینکه میزان تاثیر هریک از شاخص‌های ۱۴گانه (جدول ۶) در تغییر مسکن روستایی چقدر است از روش ساختاری حداقل مربعات جزئی در قالب نرم‌افزار SmartPLS استفاده شد.

در راستای دست‌یابی به نتایج مورد قبول و مدل مطلوب، این روش مفروضات خاص خود را دارد، بارعاملی بالای ۰/۴ برای گویه‌ها و مقدار متوسط واریانس استخراج شده بالای ۰/۵ تحت عنوان روایی همگرایی برای متغیرها، از مهمترین شروط پایه‌ای انجام این مدل و دستیابی به خروجی مقبول است.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

جدول ۶- میانگین نظرات روستائیان درخصوص گویه‌های اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی

	بعد اقتصادی	میانگین
بار هزینه‌ای مسکن	۱- افزایش قیمت املاک و مسکن	۴/۳۵
	۲- گسترش مسکن تجملاتی	۳/۸۳
مساله کارکرد معیشتی مسکن	۳- کاهش فضاهای مشترک زیستی و معیشتی	۳/۵۴
	۴- عدم هماهنگی معماری جدید مسکن روستایی با نیازها و معیشت روستاییان	۳/۶۷
درآمدزایی مسکن	۵- درآمدزایی از مسکن روستایی در پی افزایش مساکن اجاره‌ای برای گردشگران	۴/۳۴
	بعد اجتماعی	میانگین
تغییرات فرهنگی مسکن	۶- به‌خطر افتادن هویت روستا (غلبه بافت جدید بر بافت فرسوده و قدیمی و شهری شدن روستا)/ بحران هویتی فرهنگی	۴/۰۵
	۷- رواج فرهنگ غیربومی در اثر حضور مالکان غیربومی	۳/۹۲
	۸- عدم انطباق طراحی برخی عناصر داخلی مسکن با اعتقادات محلی	۳/۶۸
جرم	۹- احتمال بروز جرم در پی افزایش مساکن اجاره‌ای برای گردشگران	۴/۰۶
	بعد کالبدی	میانگین
ساخت و ساز غیرمجاز و ناسازگار	۱۰- ساخت‌وسازهای غیرمجاز (از نظر طبقات، زمین محدوده روستا، مجوز ساخت، و ...)	۳/۵۵
	۱۱- استفاده از مصالح غیربومی و ناسازگار با اقلیم منطقه	۲/۹۴
تغییر تیپ و الگوی مسکونی	۱۲- تغییر الگوی واحدهای مسکونی از معمولی/سنتی به ویلایی/ چندطبقه‌ای	۴/۰۴
	۱۳- تغییر شکل تیپ و معماری مساکن روستایی (مدرن شدن معماری مساکن روستاها	۴/۱۱
	۱۴- دوگانگی مساکن روستایی (سنتی و مدرن)	۴/۲۱
	۱۵- نابودی خانه های قدیمی و تاریخی	۴/۳۱
تغییرات کاربری و تراکم	۱۶- تغییرات در تراکم طبقاتی (افزایش ابنیه چند طبقه‌ای)	۴/۱۸
	۱۷- تغییرات در سطح زیربنای واحد مسکونی و نسبت سطح اشغال (افزایش متراژ)	۳/۷۱
	۱۸- تغییر کاربری اراضی	۴/۲۷
تغییر نما و چشم انداز	۱۹- تغییر منظر و نمای مسکن (رواج نمای غیربومی و بیگانه/شهری)	۴/۲۴
	۲۰- تنزل بصری، تغییر در چشم‌انداز روستایی (شهری شدن) ناشی از افزایش ساخت و ساز روستایی	۴/۱۹
تقاضای کالبدی مسکن	۲۱- تقاضای مسکن جدید در روستا	۴/۳۶
	۲۲- کمبود زمین برای ساخت و ساز مسکن	۴/۲۳
استحکام و اصول فنی مسکن	۲۳- افزایش کیفیت و مقاومت بنا در برابر مخاطرات محیطی	۴/۳۵
	۲۴- رعایت اصول فنی ساختمان سازی	۴/۲۴
	بعد زیست محیطی	میانگین
مصرف انرژی مسکن	۲۵- افزایش مصرف آب در پی احداث استخر خانگی	۴/۶۰
	۲۶- تغییر جهت‌گیری مساکن بر خلاف عوامل اقلیمی (باد، نور آفتاب، باران)	۴/۲۴
آلودگی‌ها	۲۷- افزایش انواع آلودگی‌ها (آلودگی هوا، صوت، آب و خاک) ناشی از توسعه ساخت و ساز روستایی	۴/۰۸
	۲۸- افزایش حجم فاضلاب و زباله‌های خانگی ناشی از افزایش جمعیت	۴/۲۵
تخریب محیط زیست	۲۹- تخریب منابع طبیعی و محیط زیست روستا ناشی از افزایش ساخت و ساز روستایی	۴/۴۱
	۳۰- فرسایش خاک ناشی از تسطیح دامنه کوه‌ها برای ساخت و ساز	۴/۰۳

یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

جدول ۷- میزان تاثیر مهاجرت معکوس بر تغییر مسکن روستایی

ویژگی	خیلی‌کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی‌زیاد	مجموع
فراوانی	۴	۲۶	۸۳	۱۵۴	۸۵	۳۵۲
درصد	۱/۱	۷/۴	۲۳/۶	۴۳/۸	۲۴/۱	۱۰۰

یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

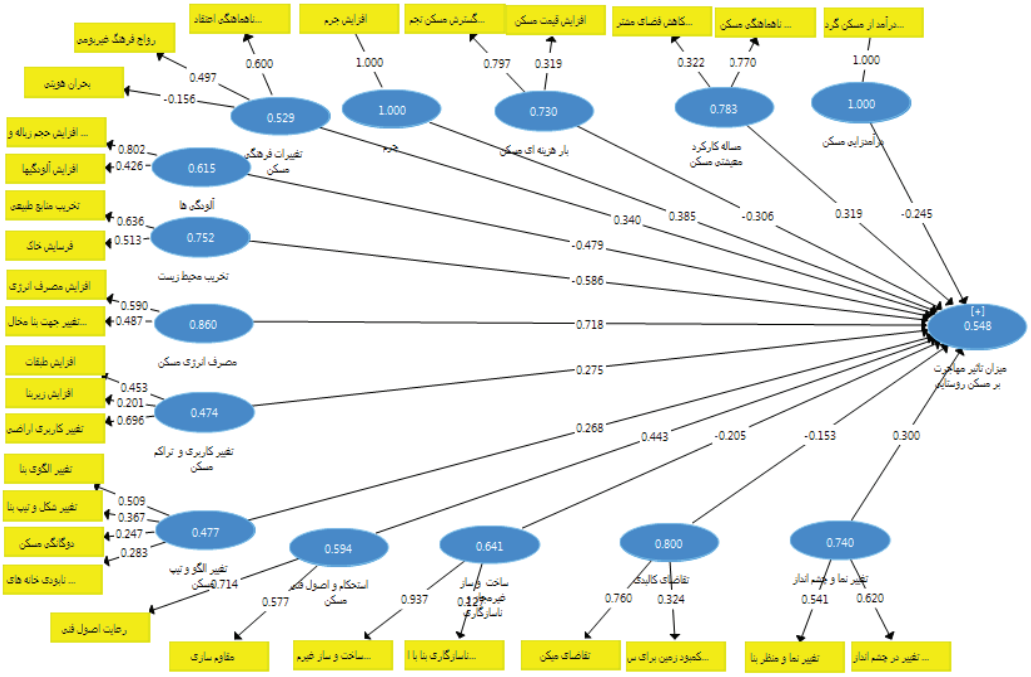

تصویر ۵- مدل اولیه تحقیق (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

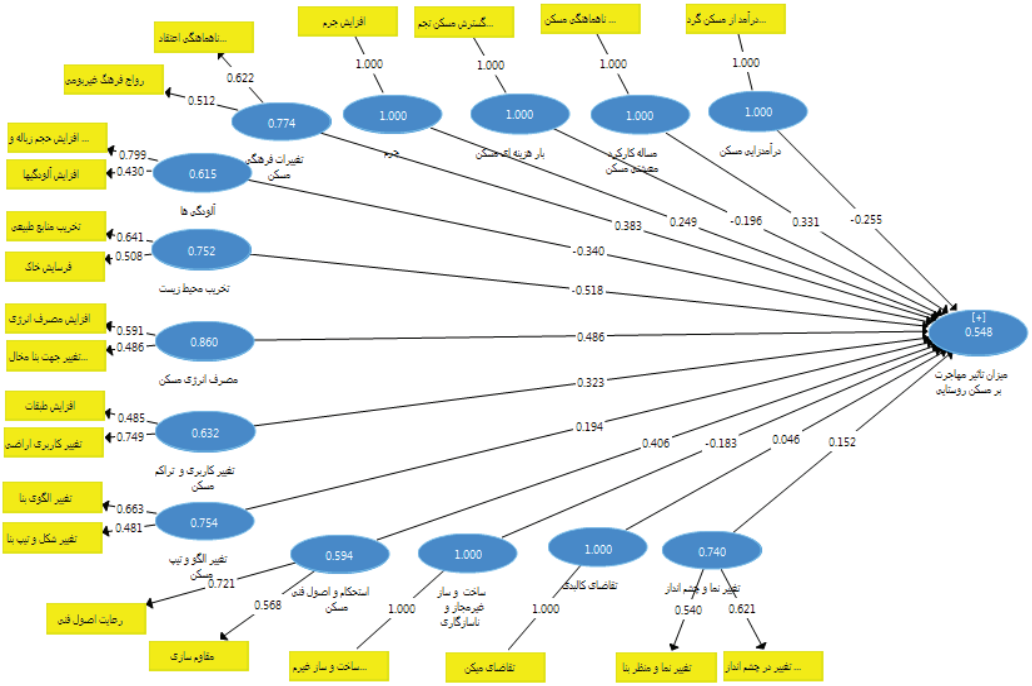

تصویر ۶- مدل نهایی تحقیق (اصلاح شده مدل اولیه تحقیق) (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

در همین خصوص نتایج اولیه در قالب تصویر شماره ۵ نشان داد که تعدادی از گویه‌ها از بارعاملی پایینی (کمتر از ۰/۴) برخوردارند. لذا محقق به حذف گویه‌های با بارعاملی پایین موجود در شاخص‌های با واریانس استخراج شده کمتر از ۰/۵ اقدام نمود (ابتدا گویه‌های افزایش زیربنا، دوگانگی مسکن روستایی و نابودی خانه های قدیمی و تاریخی حذف شدند). حذف گویه‌ها تا زمانی ادامه یافت تا اینکه مقدار متوسط واریانس استخراج شده (AVE) برای همه شاخص‌ها به بالای ۰/۵ رسید.

بعد از اصلاح اول مدل، نتایج نشان داد که ۵ گویه دیگر بارعاملی کمتر از ۰/۴ دارند. لذا در اصلاح بعدی، گویه‌های کاهش فضای مشترک زیستی- معیشتی، افزایش قیمت مسکن، بحران هویتی، ناسازگاری بنا با اقلیم و کمبود زمین برای ساخت و ساز، حذف شدند تا مدل ساختاری نهایی به دست آید (تصویر ۶).

تصویر شماره ۶ مدل نهایی تحقیق را نشان می‌دهد که از ۱۴ شاخص با ۲۲ گویه تشکیل شده است. لازم بذکر است که در طی دو مرحله اصلاح مدل، تعداد ۸ گویه با بارعاملی پایین‌تر از حد نصاب (۰/۴) حذف شدند.

حال باتوجه به نهایی شدن مدل تحقیق، مراحل روش ساختاری حداقل مربعات جزئی در قالب نرم‌افزار SmartPLS ارائه شده است.

الف) آزمون پایایی و روایی مدل‌های اندازه‌گیری

محاسبه پایایی متغیرهای پنهان/ سازه‌ها: در روش حداقل مربعات جزئی (PLS) باید پایایی متغیرها محاسبه شود. ضریب سنتی برای بررسی پایایی متغیرها ضریب آلفای کرونباخ است. اما چون این ضریب کمی سختگیرانه است در تحقیقاتی که از معادلات ساختاری مبتنی بر واریانس استفاده می‌کنند، می‌توان از ضریب ترکیبی نیز استفاده نمود. تفاوتی ندارد که از کدام ضریب استفاده می‌شود در هر صورت مقدار قابل قبول برای این دو ضریب حداقل ۰/۷ است. در این تحقیق هر دو ضریب آلفای کرونباخ و ضریب ترکیبی برای بررسی پایایی متغیرها مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۸- خروجی الگوریتم PLS در آزمون پایایی مدل‌های اندازه‌گیری

متغیرها/شاخص‌ها	پایایی مرکب (ضریب ترکیبی)	آلفای کرونباخ
آلودگی‌ها	۰/۷۵۶	۰/۷۲۸
استحکام و اصول فنی	۰/۷۴۴	۰/۷۱۴
بار هزینه‌ای مسکن	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
تخریب محیط زیست	۰/۸۵۸	۰/۷۹۴
تغییر الگو و تیپ مسکن	۰/۸۵۹	۰/۸۲۰
تغییر نما و چشم انداز	۰/۸۵۱	۰/۸۱۵
تغییر کاربری و تراکم	۰/۷۷۲	۰/۷۳۶
تغییرات فرهنگی	۰/۸۷۳	۰/۷۱۱
تقاضای کالبدی	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
جرم	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
درآمدزایی مسکن	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
ساخت و ساز غیرمجاز و ناسازگار	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
مساله کارکرد معیشتی	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
مصرف انرژی مسکن	۰/۹۲۵	۰/۸۳۹
میزان تاثیر مهاجرت بر مسکن روستایی	۰/۷۰۵	۰/۷۰۱

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

همان‌طور که در جدول شماره ۸ مشخص است مقادیر آلفای کرونباخ برای تمامی متغیرها بالاتر از ۰/۷۰۱ است. همچنین مقادیر ضریب ترکیبی برای تمامی متغیرها بالاتر از ۰/۷۰۵ است که به معنی پایایی مناسب متغیرها است.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

محاسبه پایایی متغیرهای آشکار/گویه‌ها: برای محاسبه پایایی گویه‌ها از آزمون بارهای عاملی استفاده می‌شود. به گونه‌ای که در این بخش مقدار بار عاملی هر گویه با سازه خود مورد سنجش قرار می‌گیرد. مقدار استاندارد بار عاملی گویه‌ها ۰/۴ و بیشتر از آن است.

تصویر شماه ۶، در خصوص پایایی گویه‌های تحقیق نشان می‌دهد که مقدار بارعاملی همه گویه‌ها بالای حد نصاب ۰/۴ است که بیانگر پایایی مناسب گویه‌ها است (لازم بذکر است که در طی ۲ مرحله تعداد ۸ گویه با بار عاملی کمتر از ۰/۴ حذف شدند).

بررسی روایی متغیرها: در روش حداقل مربعات جزئی از متوسط واریانس استخراج شده (AVE) برای محاسبه روایی همگرا استفاده می‌شود. مقدار حداقلی برای روایی همگرای مناسب برای هر متغیر ۰/۵ است.

جدول ۹- روایی همگرایی متغیرها (متوسط واریانس استخراج شده)

شاخص‌ها	AVE
آلودگی‌ها	۰/۶۱۵
استحکام و اصول فنی	۰/۵۹۴
بار هزینه‌ای مسکن	۱/۰۰۰
تخریب محیط زیست	۰/۷۵۲
تغییر الگو و تیپ مسکن	۰/۷۵۴
تغییر نما و چشم انداز	۰/۷۴۰
تغییر کاربری و تراکم	۰/۶۳۲
تغییرات فرهنگی	۰/۷۷۴
تقاضای کالبدی	۱/۰۰۰
جرم	۱/۰۰۰
درآمدزایی مسکن	۱/۰۰۰
ساخت و ساز غیرمجاز و ناسازگار	۱/۰۰۰
مساله کارکرد معیشتی	۱/۰۰۰
مصرف انرژی مسکن	۰/۸۶۰
میزان تاثیر مهاجرت بر مسکن روستایی	۰/۵۴۸

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

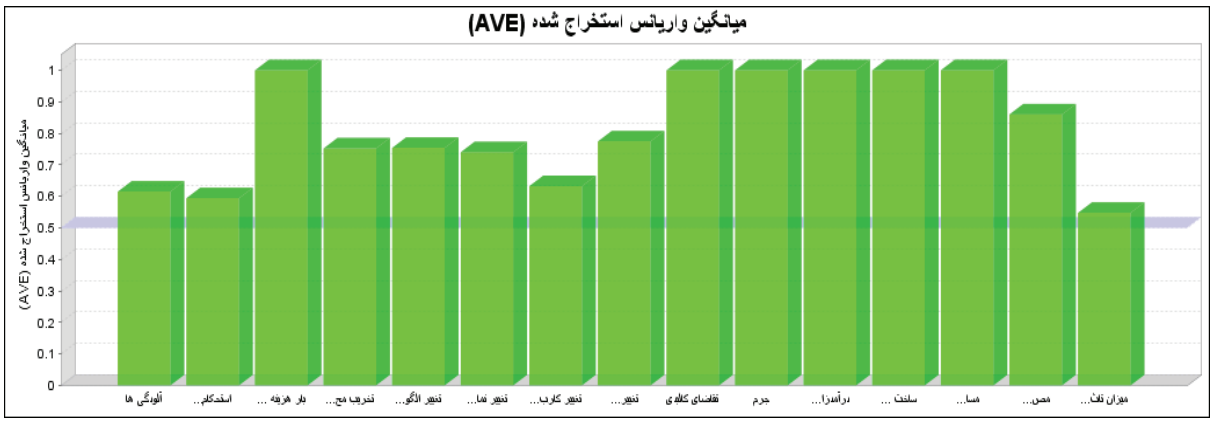

تصویر ۷- متوسط واریانس استخراج شده متغیرهای تحقیق (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

جدول شماره ۹ و تصویر شماره ۷ نشان می‌دهد مقدار متوسط واریانس استخراج برای متغیرهای اصلی این تحقیق بین ۰/۵۴۸ تا ۱/۰۰۰ است که از مقدار حداقلی از ۰/۵ بیشتر است که نشان از روایی همگرایی مناسب متغیرهاست.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

ب) آزمون مدل ساختاری: مدل ساختاری مدلی است که در آن روابط بین متغیرهای مکنون و وابسته مورد توجه قرار می‌گیرد. یک مدل معادلات ساختاری از چندین مدل اندازه‌گیری و فقط یک مدل ساختاری تشکیل می‌شود؛ معیارهای زیر را بررسی می‌کنیم: شاخص ضریب تعیین (R2)؛ ضرایب مسیر (بتا) و معناداری آن‌ها.

بررسی میزان اثرگذاری متغیرها: در این بخش از تحقیق به بررسی ضرایب استاندارد شده مسیرهای مربوط به فرض‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. در واقع فرض می‌کنیم که تک‌تک ۱۴ شاخص دارای اثرگذاری معناداری هستند (میزان تاثیر مهاجرت بر مسکن روستایی، حاصل از ۱۴ شاخص مورد بررسی است).

برای محاسبه ضرایب استاندارد مسیر بین متغیرها باید از الگوریتم پی‌ال‌اس استفاده نمود. ضرایب استاندارد شده بین متغیرهای مستقل و وابسته نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل (۱۴ شاخص) این میزان درصد از تغییرات متغیر وابسته (میزان تاثیر مهاجرت بر تغییر مسکن روستایی) را تبیین می‌کند. تصویر شماره ۸ و جدول ۱۰ میزان تبیین واریانس (R Square) و میزان اثرگذاری (ضریب بتا) را نشان می‌دهد.

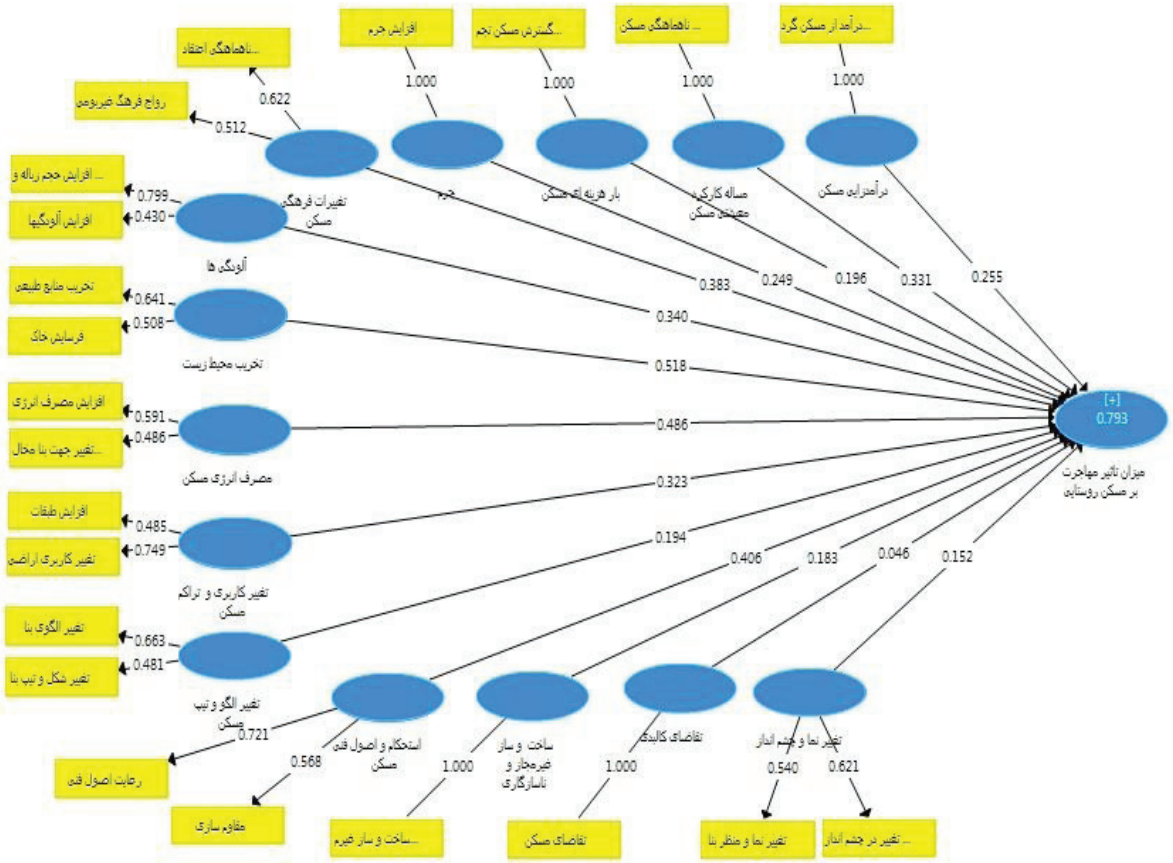

تصویر ۸- آزمون مدل ساختاری/ میزان تاثیر شاخص‌ها (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

تصویر شماره ۸ نشان می‌دهد که ۱۴ شاخص مورد بررسی (شاخص‌های به دست آمده از ۳۰ گویه شناسایی شده)، روی هم رفته ۰/۷۹۳ از اثرات مهاجرت بر مسکن روستایی را تبیین می‌کنند (به نظر ۰/۲۰۷ واریانس مربوط به گویه‌هایی باشد که در این تحقیق مورد بررسی قرار نگرفته‌اند و یا در ۲ مرحله اولیه حذف شدند). اثرگذاری شاخص‌ها هم نشان داده بیشترین تاثیر مهاجرت بر مسکن روستایی از جانب شاخص تخریب محیط زیست (با ضریب بتای ۰/۵۱۸) و مصرف انرژی (با ضریب بتای ۰/۴۸۶) و استحکام و رعایت اصول فنی (با ضریب بتای ۰/۴۰۶) بوده است.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

بررسی آزمون معناداری متغیرهای مدل: همچنین جهت بررسی معنی‌دار بودن اثرگذاری شاخص‌ها، از معیار تصمیم (P values) به دست آمده از خروجی مدل استفاده می‌شود. بگونه‌ای که مقدار P values کمتر از ۰/۰۵ بیانگر معناداری اثرگذاری است (معنی‌داری در سطح ۹۵ درصد اطمینان) (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- آزمون مدل ساختاری (ضریب مسیر و معیار تصمیم)

شاخص	میزان تاثیر	P values/ معیار تصمیم	جایگاه اثرگذاری معنادار
آلودگی‌ها	۰/۳۴۰	۰/۰۰۰	۵
استحکام و اصول فنی	۰/۴۰۶	۰/۰۰۰	۳
بار هزینه‌ای مسکن	۰/۱۹۶	۰/۰۱۱	۱۰
تخریب محیط زیست	۰/۵۱۸	۰/۰۰۰	۱
تغییر الگو و تیپ مسکن	۰/۱۹۴	۰/۰۰۰	۱۱
تغییر نما و چشم انداز	۰/۱۵۲	۰/۰۰۰	۱۳
تغییر کاربری و تراکم	۰/۳۲۳	۰/۰۰۴	۷
تغییرات فرهنگی	۰/۳۸۳	۰/۰۰۰	۴
تقاضای کالبدی مسکن	۰/۰۴۶	۰/۰۰۰	۱۴
جرم	۰/۲۴۹	۰/۰۰۰	۹
درآمدزایی مسکن	۰/۲۵۵	۰/۰۰۰	۸
ساخت و ساز غیرمجاز و ناسازگار با طبیعت	۰/۱۸۳	۰/۰۰۰	۱۲
مساله کارکرد معیشتی	۰/۳۳۱	۰/۰۰۱	۶
مصرف انرژی مسکن	۰/۴۸۶	۰/۰۰۰	۲

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

جدول شماره ۱۰ بیانگر این امر است که هر ۱۴ شاخص مورد بررسی تاثیر مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی، اثرگذاری معنی‌داری دارند. چراکه معیار تصمیم همگی کوچکتر از ۰/۰۵ است (۰/۰۰۰). تخریب محیط زیست، مصرف انرژی، استحکام و اصول فنی، تغییرات فرهنگی، آلودگی‌ها، مساله کارکرد معیشتی مسکن، تغییر کاربری و تراکم، درآمدزایی مسکن، جرم، بار هزینه‌ای مسکن، تغییر الگو و تیپ مسکونی، ساخت و سازهای غیرمجاز و ناسازگار با طبیعت، تغییر نما و چشم‌انداز و نهایتاً تقاضای مالبدی مسکن در رتبه‌های اول تا چهاردهم میزان تاثیر مهاجرت بر مسکن روستایی قرار گرفته‌اند.

ج) مدل کلی آزمون ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی: در مدل‌سازی حداقل مربعات جزئی، شاخصی به نام نیکویی برازش (GOF) پیشنهاد شده است. این شاخص هر دو مدل اندازه‌گیری و ساختاری را مدنظر قرار می‌دهد و به‌عنوان معیاری برای سنجش عملکرد کلی مدل به کار می‌رود. این شاخص به‌صورت میانگین R2 و متوسط مقادیر اشتراکی به‌صورت دستی محاسبه می‌شود:

$$\text{Gof}=\sqrt{\overline{communality} \times \overline{R^2}}$$

حدود این شاخص بین صفر و یک بوده و سه مقدار ۰/۰۱، ۰/۲۵ و ۰/۳۶ را به ترتیب به‌عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای GOF معرفی نموده‌اند. متوسط مقادیر اشتراکی این مدل ۰/۹۰۲ و مقدار R2 برابر با ۰/۷۹۳ است، نهایتاً شاخص GOF این مدل، مقدار ۰/۸۴۵ به دست آمده است که از مطلوبیت کلی و قوی بودن مدل حکایت دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه مهاجرت معکوس (از شهر به روستا) نسبت به چنددهه قبل از شدت بیشتری برخوردار است. جدای از علل این نوع مهاجرت؛ پیامدهایی که مهاجرت معکوس بر محیط روستایی دارد، دارای اهمیت است. یکی از مهمترین حوزه‌های تحت تاثیر مهاجرت، مسکن روستایی است. از همین‌رو، در تحقیق پیش‌رو سعی شد تا مهمترین اثرات مهاجرت معکوس بر مساکن روستایی بخش مرکزی شهرستان ماسال شناسایی شده و

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

میزان اثرگذاری شاخص‌ها سنجیده شود. در همین خصوص، طی بررسی‌های کتابخانه‌ای تعداد ۶۶ گویه و طی مصاحبه‌های انجام شده تعداد ۴۵ گویه شناسایی شد و نهایتاً بعد از ادغام و تحلیل محتوایی، تعداد ۳۰ گویه (در قالب ۱۴ شاخص) برای ارزیابی نهایی مورد استفاده قرار گرفت.

نتیجه اینکه طی انجام مصاحبه در خصوص اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستاهای ماسال، بیش از نیمی از گویه‌های احصاء شده (۲۳ از ۴۵) به تغییرات کالبدی مسکن روستایی اشاره دارد اما از نظر تکرار شاخص‌ها از زبان مصاحبه‌شوندگان، شاهد پراکندگی در تمامی ابعاد هستیم (درآمدزایی (۱۲)، تغییرات اجتماعی و فرهنگی (۱۶)، افزایش تراکم (۱۶)، ساخت‌وساز غیرمجاز و ناسازگار (۱۱)، چشم‌نوازی (۲۸)، رعایت اصول فنی (۱۲)، تبعات زیست محیطی (۱۵)). با این وجود گویه‌ها و تکرار آنها نشان از مثبت بودن نقش مهاجرت در تغییر مسکن روستایی است. به گونه‌ای که از بین ۴۵ گویه احصاء شده (اثرات مهاجرت بر مسکن روستایی)، ۲۵ گویه: درآمد از خانه (۵)، توسعه اقتصاد محلی و بهبود کسب و کار (۳)، درآمد از صنایع دستی و محصولات تولیدی (۲)، افزایش خانه های گردشگری و اجاره‌ای (۲)، تنوع اجتماعی و فرهنگی (۲)، تاثیرات اجتماعی و روابط انسانی (۴)، تغییر سبک زندگی (۵)، بهبود کیفیت زندگی (۳)، حفظ هویت محلی (۳)، افزایش تراکم مسکونی (۷)، افزایش متراژ (۲)، افزایش طبقات (۷)، نوسازی خانه‌های قدیمی (۱)، توسعه پایدار (۵)، ترافیک (۱)، تغییر در فضاهای جانبی و رفاهی مسکن (۴)، توسعه زیرساخت‌ها (۳)، معماری مدرن روستاها (۱۳)، تغییر نمای مسکن (۶)، زیبایی مسکن (۹)، رعایت حرایم (۲)، ساخت و ساز مهندسی/مقاوم‌سازی (۵)، تغییر مصالح/ صنعتی سازی (۵)، استفاده از فناورزی در مسکن (۱)، بهره‌وری از نور و هوا (۲)، با مجموع ۱۰۰ مرتبه تکرار، جزو اثرات مثبت مهاجرت بر مسکن روستایی و در مقابل ۲۰ گویه: افزایش قیمت زمین و مسکن (۴)، افزایش هزینه‌های زندگی (۲)، کاهش شغل کشاورزی (۲)، کاهش تولیدات کشاورزی ناشی از تغییر کاربری اراضی (۲)، اختلاف طبقاتی (۲)، بی توجهی به فرهنگ بومی در ساخت و سازها (۶)، بحران هویتی و فرهنگی (۲)، افزایش جرم و درگیری‌ها (۱)، تغییر بافت روستا (۷)، نیازهای زیرساختی جدید (۱)، نیاز به مسکن جدید (۲)، کمبود زمین برای ساخت‌وساز (۱)، ساخت‌وسازهای ناسازگار و غیربومی (۸)، ساخت‌وسازهای غیرمجاز (۳)، کاهش سرانه‌ها (۳)، از بین رفتن خانه‌های قدیمی (۱)، تخریب محیط زیست (۷)، افزایش حجم پسماند (۳)، افزایش مصرف انرژی (۵)، تغییر کاربری اراضی طبیعی به ساخت‌وساز (۳)، با مجموع ۶۷ مرتبه تکرار، جزو اثرات منفی مهاجرت بر مسکن روستایی می‌باشند.

همچنین نتایج ارزیابی پرسشنامه‌ها نیز حاکی از تاثیرگذاری مهاجرت به مسکن روستایی است بگونه‌ای که حدود ۶۸ درصد نمونه آماری تحقیق (روستائیان)، موافق با این بودند که مهاجرت باعث تغییر در مسکن روستایی شده است و ۱۴ شاخص مورد بررسی، روی هم رفته ۰/۷۹۳ از اثرات مهاجرت بر مسکن روستایی را تبیین می‌کنند. اثرگذاری شاخص‌ها هم نشان داده بیشترین تاثیر مهاجرت بر مسکن روستایی از جانب شاخص تخریب محیط زیست (با ضریب بتای ۰/۵۱۸) و مصرف انرژی (با ضریب بتای ۰/۴۸۶) و استحکام و رعایت اصول فنی (با ضریب بتای ۰/۴۰۶) است. تخریب محیط زیست، مصرف انرژی، استحکام و اصول فنی، تغییرات فرهنگی، آلودگی‌ها، مساله کارکرد معیشتی مسکن، تغییر کاربری و تراکم، درآمدزایی مسکن، جرم، بار هزینه‌ای مسکن، تغییر الگو و تیپ مسکونی، ساخت و سازهای غیرمجاز و ناسازگار با طبیعت، تغییر نما و چشم‌انداز و نهایتاً تقاضای کالبدی مسکن در رتبه‌های اول تا چهاردهم میزان تاثیر مهاجرت بر مسکن روستایی قرار گرفته‌اند.

با توجه به یافته‌های به دست آمده از تحقیق، می‌توان گفت که نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات سلیمانی و قاسمی (۱۴۰۳)، مبنی بر نقش مهاجرت معکوس در بهبود زیرساخت‌های خدماتی و رفاهی و رونق اقتصاد روستایی؛ نوروزی و مهدیان (۱۴۰۱)، مبنی بر تاثیر مهاجرت معکوس در تغییر چشم‌اندازهای طبیعی و افزایش قیمت زمین و مسکن و هینو (۲۰۰۲)، مبنی بر نقش مهاجرت معکوس در افزایش قیمت املاک و مسکن، رواج برخی از ناهنجاری‌های مربوط به شهر (رفتارهای ضداجتماعی نظیر بزهکاری)، قرابت و همخوانی دارد.

نتیجه اینکه باتوجه به شرایط محیطی، اثرات مهاجرت می‌تواند از منطقه‌ای به منطقه‌ای دیگر متفاوت باشد. از آنجایی که روستاهای شمال ایران دارای شرایط مساعد آب‌وهوایی هستند، زمین مرغوب و آب پایدار دارند، از طبیعت زیبا و سرسبز و گردشگری برخوردارند، انتظار اولیه بر این بود تا تبعات منفی مهاجرت و ساخت‌وساز مسکن، بیشتر از اثرات مثبت باشد در همین راستا، نتایج نشان داد که از بین ۴۵ عامل احصاء شده از مصاحبه‌ها که ۱۶۷ مرتبه تکرار شده‌اند، ۵۵ درصد گویه‌ها (۲۵ از ۴۵) با ۶۰ درصد از مجموع تکرارها (۱۰۰ از ۱۶۷)، مربوط به اثرات مثبت مهاجرت بر حوزه مسکن روستایی است (۲۰ گویه (۴۵ درصد)

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

با مجموع ۶۷ مرتبه تکرار (۴۰ درصد)، به اثرات منفی مربوط است) و در مقابل در ارزیابی ۱۴ شاخص نهایی، تنها ۲ شاخص درآمدزایی مسکن، استحکام و اصول فنی مسکن جزو اثرات مثبت مهاجرت بر مسکن روستایی است و ۱۲ شاخص دیگر یعنی بار هزینه‌ای مسکن، مساله کارکرد معیشتی مسکن، تغییرات فرهنگی مسکن، جرم، ساخت و ساز غیرمجاز و ناسازگار، تغییر تیپ و الگوی مسکونی، تغییرات کاربری و تراکم، تغییر نما و چشم انداز، تقاضای کالبدی مسکن، مصرف انرژی مسکن، آلودگی‌ها و تخریب محیط زیست، جزو تبعات منفی محسوب می‌شوند.

با توجه به نتایج تحقیق (مهمترین اثرات مهاجرت معکوس بر مسکن روستایی) پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه شده است:

- در خصوص کاهش بار هزینه‌ای مسکن روستایی پیشنهاد می‌گردد تا مجوز ساخت تنها برای مسکن ارزان قیمت و متناسب با هویت و اقلیم منطقه صادر شود. این‌کار ضمن جلوگیری از گسترش مسکن تجملاتی، باعث حفظ هویت بومی و موجب کاهش مصرف انرژی و هزینه‌های نگهداری از مسکن خواهد شد. با حفظ هویت مسکن بومی؛ تیپ و الگوی مسکونی روستاها تغییر پیدا نکرده و دوگانگی مساکن روستایی (سنتی و مدرن) را شاهد نخواهیم بود.
- از سوی دیگر، درخصوص نقش اقتصادی مساکن روستایی، مجوز صادره برای مساکن جدید باید هماهنگی معماری با نیازها و معیشت روستاییان در نظر گرفته شود. در واقع فضاهای مشترک زیستی و معیشتی در مسکن روستایی مدنظر قرار گیرد.
- یکی دیگر از پیشنهادات این تحقیق تعریف مجدد کاربری‌های مورد نیاز براساس ظرفیت منطقه است. اینکار ضمن پاسخدهی به تقاضای مسکن جدید، باعث جلوگیری از تغییر کاربری اراضی و تنزل بصری شده و موجب کاهش تخریب محیط زیست، فرسایش خاک (ناشی از تصحیح زمین)، ترافیک و ازدحام در روستا شده و در ادامه حجم زباله و آلودگی‌ها کاهش خواهد یافت.
- اجرای سفت و سخت قانون در راستای تخریب ساخت‌وسازهای غیرمجاز و ناسازگار دیگر پیشنهاد این تحقیق است. این کار موجب رعایت قانون در ساخت‌وسازهای بعدی خواهد شد. مسایل پیرامون تغییر کاربری اراضی کمرنگ‌تر شده و مخاطرات زیست محیطی کاهش خواهد یافت.

قدردانی

در پایان، از اساتید ارجمند و تمامی شرکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها، پرسشنامه‌ها و فرآیند اجرای این پژوهش، نهایت تشکر و قدردانی به عمل می‌آید. حضور و همراهی ارزشمندشان در پیشبرد این تحقیق نقشی اساسی ایفا کرده است.

منابع

- ابوترابی، م. و حجت، ع. (۱۴۰۱). خانه های بازگشت (بررسی ارتباط پدیده مهاجرت معکوس و معماری ، نمونه موردی شهر کامو) ،دومین کنفرانس بین المللی معماری، عمران، شهرسازی، محیط زیست و افق های هنر اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب،دانشگاه هنر اسلامی تبریز،۱۴-۱۳
- ارگانی، م.، رجایی، س. و منصوریان، ح. (۱۳۹۶). تبیین فرایند شهرگریزی در منطقه کلان‌شهری اصفهان، *جغرافیا*، ۱۵(۵۳): ۱۶۵-۸۰.
- افراخته، ح.، منافی‌آذر، ر. و ولایی، م. (۱۳۹۵). اثرات مکانی- فضایی مهاجرت بازگشتی در شهرستان میاندوآب، *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۵(۱۳): ۹۸-۸۳.
- امان‌پور، س.(۱۳۹۷). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مهاجرت برگشتی (مورد شناسی: بخش مرکزی شهرستان دزفول). *جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای*، ۸(۲۹): ۳۷-۶۰.
- ایمانی‌جاجرمی، ح. واکرامی، م. (۱۳۹۳). بررسی اثرات مهاجرت بازگشتی (شهر به روستا) بر بافت فرهنگی و کالبدی روستا، *فصلنامه جامعه، فرهنگ، رسانه*، ۱۲: ۸۹-۱۱۳.
- باقری، ع. (۱۳۹۴). *بررسی تأثیر مهاجرت معکوس بر توسعه روستایی (مطالعه موردی: منطقه قره چمن واقع در استان آذربایجان شرقی)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی. به راهنمایی دکتر محسن شوکت فدایی، دانشگاه پیام نور تهران.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

- بقایی، م.،چیذری، م. و نوروزی، ا. (۱۳۸۵). مهاجرت روستایی چالشی برای کشورهای درحال‌توسعه، *برنامه ریزی فضایی*، ۱۲(۴):۳۰۷-۲۹۲.
- بیکلری، ث. (۱۳۹۸). *بررسی سطح و روند مهاجرت جمعیت استان اردبیل بین سال‌های ۱۳۹۵ - ۱۳۸۵ به سایر استان‌ها*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جمعیت شناسی، به راهنمایی دکتر محمود مشفق، دانشگاه علامه طباطبایی.
- حیدری ساربان، و. و حاجی حیدری، س. (۱۳۹۶). تحلیل عوامل مؤثر بر موفقیت گردشگری روستایی، مطالعه موردی: (روستای موئیل شهرستان مشگین شهر). برنامه ریزی فضایی. ۴(۲۷)
- رضوانی، م. (۱۳۹۰). *برنامه‌ریزی توسعه روستایی ایران*، تهران: قومس.
- سرتیپی پور، م.(۱۳۸۴). شاخص های معماری مسکن روستایی در ایران، نشریه علمی پژوهشی دانشکده هنرهای زیبا، ۲۲، صص۵۲-۴۳ .
- سلیمانی، زهرا و قاسمی، مریم (۱۴۰۳)، شناسایی و تحلیل اثرات مهاجرت‌های بازگشتی بر بازساخت سکونتگاه‌های روستایی(مطالعه موردی: شهرستان نیشابور). *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۲۴(۷۲) :۳۷۹-۳۹۹.
- صفوی میرمحله, س.، رشید کلویر, ح.، عباداللهی چنذانق, ح. و کنعانی, م. (۱۴۰۳). واکاوی علل مهاجرت معکوس در روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال .*نامه انجمن جمعیت شناسی ایران*،۱۹(۳۷):۳۷۴-۳۲۵.
- ضیایی، م. و صالحی‌نسب، ز. (۱۳۸۷).گونه شناسی گردشگران خانه‌های دوم و بررسی اثرات کالبدی آن‌ها بر نواحی روستایی (مطالعه موردی: رودبار قصران). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)* ۴۰(۶۶): ۸۴-۷۱.
- طالب، م. و عنبری، م. (۱۳۹۴). *جامعه‌شناسی روستایی با تأکید بر ابعاد تغییر و توسعه در جامعه روستایی ایران*. تهران. دانشگاه تهران.
- عباسی، آ. و رنجی، ح. (۱۳۹۴). مهاجرت معکوس: آغاز یک پدیده‌ی مهاجرتی؟. *آمار*. ۱(۴): ۱۲-۱۱.
- عبدالهی، ع. (۱۳۹۵). بررسی علل مؤثر در مهاجرت معکوس (مطالعه موردی: روستای طولش خلخال). *انجمن اقتصاد و انرژی* (۳): ۱۳۷-۵۸.
- قدیری‌معصوم، م.، غلامی، ع.، محمودی چناری، ح.، تقوی زیروانی، ا. و محمدزاده لاریجانی، ف. (۱۳۹۵). اثرات خانه‌های دوم بر مناطق روستا- شهری مورد:م نطقه شهری فیرروق در شهرستان خوی، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، (۴)۵: ۱۲۲-۱۰۵
- قرخلو، م.، کلانتری خلیل آباد، ح. و اسکندری نوده، م. (۱۳۸۷). بررسی دگرگونی در ساختار کالبدی و معماری روستاها و تشکیل روستا - شهر مورد: آلارد و پرندک. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش های جغرافیایی)*، ۴۱(۶۵): ۵۳-۷۰.
- قلیزاده، س. (۱۳۹۸). *ارزیابی نقش اعتبارات بهسازی مسکن در کاهش آسیب‌پذیری کیفیت کالبدی مساکن روستایی در برابر مخاطرات طبیعی (مورد مطالعه: دهستان رادکان شهرستان چناران)*، پایان نامه کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی کالبدی روستایی، به راهنمایی دکتر خدیجه بوزرجمهری، دانشگاه فردوسی.
- محمدی استادکلایه، ا.، لنگرودی مطیعی، س.، رضوانی، م. و قدیری معصوم، م. (۱۳۹۴).تبیین تأثیر الگوهای اسکان مجدد بر توسعه پایدار روستایی، مطالعه موردی: روستاهای سیل‌زده شرق استان گلستان. *پژوهش‌های روستایی* ۶(۱): ۱۱۷-۳۶.
- ملک حسینی، ع. و درگاهی، م. (۱۳۹۰). گونه شناسی بافت های روستایی درایران. فصل نامه جغرافیایی چشم انداز زاگرس، ۳(۷)، ۱۵۹-۱۸۴ .
- ملکی، ز. و باسط، م. (۱۳۹۸). اثرات و پیامدهای مهاجرت معکوس در تحولات محیطی، اکولوژیکی و کالبدی روستاهای ساحلی شهرستان رشت، *فصلنامه نظم و امنیت* انتظامی، ۳۷: ۶۳۵-۶۵۶.
- منافی‌آذر، ر.، عبدالهی، ع.، علی زاده، ت.، ولائی، م. و قاسمی اردهایی، ع. (۱۳۹۶). مهاجرت بازگشتی و پیامدهای آن بر سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: بخش باروق شهرستان میاندوآب). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی)*، ۱۲(۳۸): ۱۹۷-۱۷۹.
- میر فلاح نصیری، س.، دل عظیمی، ف. و صباغی، ش. (۱۳۹۵). آیا مهاجرت معکوس در کشور در حال تحقق است؟، *آمار*، ۴(۴): ۲۰-۱۴.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

- میرریاحی، س. و مجیدی، ر. (۱۳۹۰). شناخت فرایند شکل گیری کالبد روستای سنگان (شهرستان تهران). *مسکن و محیط روستا*. ۳۰ (۱۳۴) :۱۰۵-۱۱۶.
- نوروزی،ا. و مهدیان، ف. (۱۴۰۱). واکاوی علل و پیامدهای مهاجرت معکوس به نواحی روستایی شهرستهان بوئین و میاندشت، *برنامه‌ریزی فضایی*، ۱۲(۴): ۱-۲۲.
- یعقوبی، ج. و زبیدی، ط. (۱۳۹۷). بررسی انگیزه‌های مهاجرت معکوس و پیامدهای آن در روستاهای شهرستان ایجرود استان زنجان، *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، ۹(۲): ۱۹۶-۲۰۸.
- Behera, M., Mishra, S. & Behera, A. R. (2021). The COVID-19 led reverse migration on labour supply in rural economy: challenges, opportunities and road ahead in Odisha. The Indian Economic Journal, 69(3), 392- 409.
- Caballero, M., Martínez-García, M., & Morale, J. (2024). Pollution-induced migration and environmental policy in an economic geography model. Resource and Energy Economics, 76, 1-18.
- Chen, S., Oliva, P., & Zhang, P. (2022). The effect of air pollution on migration: Evidence from China. Journal of Development Economics, 156,1-67.
- Delango, M. W. (2019). The causes and consequences of rural-urban migration: the case of Wolaita Sodo Town Merhal Sub-City. Budapest International Research and Critics Institute Journal, 2(4), 99-114.
- Farrell, M., Kairytė, E., Nienaber, B., McDonagh, J., & Mahon, M. (2014). Rural return migration: Comparative analysis between Ireland and Lithuania, Central and Eastern European Migration Review, 3(2), 127-149.
- Gnana, S. R. (2022). Why should people leave their villages and migrate to cities? Research Gate, 1-14.
- Heanue, K. & Macken-Walsh, A. (2010) The Rural Development Programme (2007-2013) and Farmer Innovation: A Review to Date and Look to the Future. RERC Working Paper Series 10-WPRE-07.
- Helle D. Pedersen, Anette Therkelsen .(2022). Being a part of and apart from. Return migrants' ambivalent attachment to rural place, Journal of Rural Studies, 94, pp 91-98.
- Kahsai, M., & Schaeffer, P. (2009). Deconcentration, counter-urbanization or trend reversal? Regional Research Institute, West Virginia University.
- Kheyroddin, R., Momeni, S., Palouj, M. & Daneshpour, A. (2021). Investigating the side-effects and consequences of the formation of second homes in Alamut rural areas, Central Alborz of Iran. TeMA-Journal of Land Use, Mobility and Environment, 14(3), 381-394.
- Nefedova, T.G. (May 2016). "Urbanization, Counterurbanization, and Rural-Urban Communities Facing Growing Horizontal Mobility". Sociological Research. 55 (3): 195-210.
- Okumu, E.T., & Moenga, J. (2021). Urban-Rural Migration under the Devolved Governanc System in Kenya: Subsequent Implications for Income and Occupation, PREPRINT (Version 2) available at Research Square
- Okali, D., Okpara, E. & Olawoye, J. (2001), The Case of Aba and its Region, Southeastern Nigeria, Working Paper Series on Rural-Urban Interactions and Livelihood Strategies, Working Paper 4, International Institute for Environment and Development (IIED)
- Trask, B. S. (2022). Migration, urbanization, and the family dimension. United Nations Department of Economic and Social.
- Tong, W., & Lo. K. (2021). Back to the Countryside: Rural Development and the Spatial Patterns of Population Migration in Zhejiang, China. Agriculture, 11(8), 788.
- Liu, J. (2022). Childhood and rural to urban migration in China: A tale of three villages. Journal of Children & Society, 1-16.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

- Mueller, V. (2019). Temporary and permanent migrant selection: Theory and evidence of ability-search cost dynamics, Review of Development Economics. Blackwell Publishing Ltd, 23(4):1477-1519.
- Wang, W. W., & Fan, C. C. (2006). Success or Failure: Selectivity and Reasons of Return Migration in Sichuan and Anhui, China. Environment and Planning A: Economy and Space, 38(5), 939-958.
- Waddell, B. J., & Fontenla, M. (2015). The Mexican Dream? The effect of return migrants on hometown development, The Social Science Journal, 52(3): 386-396.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]

Investigating the effect of light and color with the approach of emotional security in Qajar houses of Tabriz

Seyyedeh Fatemeh Safavi Mirmahalleh, *Ph.D. student, Department of Architecture, Khalkhal Branch, Islamic Azad University, Khalkhal, Iran.*
Hojjatollah Rashid Kolvir*, *Associate Professor of Architecture, Faculty of Engineering, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. (Corresponding Author).*
Hamid Ebadollahi Chanzanaq, *Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.*
Mohammad Amin Kanani, *Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.*

Received: 2023/12/20 *Accepted: 2024/4/23*

Extended abstract: This study explores the effects of reverse migration (urban-to-rural migration) on rural housing in the central district of Masal County using a mixed-method approach. In the qualitative phase, 20 structured expert interviews were conducted. The quantitative phase involved surveying 352 rural residents, who were selected through stratified random sampling across six villages. Data analysis utilized MAXQDA software for qualitative data, along with CVR, Cronbach's alpha, and PLS methods for the quantitative analysis. Key findings indicate that more than half of the analyzed indicators (23 out of 45) pertained to physical changes in rural housing. Among the identified impacts, 25 were positive (accounting for 100 instances), while 20 were negative (representing 67 instances). Additionally, 68% of respondents recognized significant effects of migration on rural housing, and the 14 analyzed indicators explained 79.3% of migration's impact on housing.

Introduction: Reverse migration, also known as urban-to-rural migration, refers to the movement of individuals from urban areas to rural regions. This phenomenon has accelerated in recent decades and has had a significant impact on rural housing. Factors such as the desire for a better quality of life, challenges faced in cities, and opportunities for rural development have driven this trend. As a result of reverse migration, rural housing has undergone structural changes, including the loss of traditional architecture, rising housing costs, alterations to rural landscapes, and a mismatch between new architectural styles and local needs. A study conducted in Masal County, particularly in its central rural areas, highlighted these significant changes in housing due to reverse migration. It is essential to assess these effects based on regional specifics to avoid potential failures in development programs.

Methodology: Type of Method: Mixed-method (exploratory and experimental). Objective: Developmental-applied research. Data Analysis: Combines qualitative and quantitative approaches. Statistical Population: 40 villages in central Masal County, with 6 villages selected based on criteria like demographic diversity, accessibility, population growth, and housing construction. Sampling: Qualitative: 20 experts (professors and local officials) were chosen via purposive and snowball sampling. Quantitative: 352 households were selected randomly and stratified by village population, including only resident households.

Results: Positive Indicators: Only two (income generation and adherence to technical standards). Negative Indicators: Twelve, including environmental degradation, land-use changes, and increased housing costs.

Conclusion: Reverse migration, the movement of people from cities to villages, has significantly increased in recent decades, notably affecting rural housing. This study investigated its effects on Masal County, identifying 30 indicators across 14 categories through research and interviews. Effects include environmental degradation, energy consumption, structural integrity, cultural changes, pollution, changes in land use, income generation through housing, housing cost burdens, changes in housing patterns, illegal construction, and alterations in rural landscapes.

Keywords: Reverse Migration, Rural Housing, Partial Least Squares Structural Model, Villages of Masal City.

* Corresponding Author's E-mail: h_rashid@uma.ac.ir

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2025-05-24]